प्राचीन नेपाल

पुरातत्त्व विभागको मुखपत्र

ANCIENT NEPAL

Journal of the Department of Archaeology

संख्या १६४
जेष्ठ २०६४

Number 164
June 2007

सम्पादक मण्डल
प्रधान सम्पादक
कोशप्रसाद आचार्य
सम्पादकहरू
विष्णुराज कार्की
राजेश माथेमा
श्यामसुन्दर राजवंशी

Editorial Board
Chief Editor
Kosh Prasad Acharya
Editors
Bishnu Raj Karki
Rajesh Mathema
Shyam Sunder Rajbanshi

प्रकाशक
नेपाल सरकार
संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय
पुरातत्त्व विभाग
काठमाडौं, नेपाल

Published by
Government of Nepal
Ministry of Culture, Tourism & Civil Aviation
The Department of Archaeology
Kathmandu, Nepal

विषय-सूची
Contents

अंग्रेजी खण्ड
English Section

Khapatedanda
Sukra Sagar Shrestha 1-10

नेपाली खण्ड
Nepali Section

प्राचीनकालमा चिकित्सा शास्त्र, चिकित्सा शिक्षा र राजगृहका राजवैद्य जीवक
तारानन्द मिश्र ११-१८

चोरी भएको जानकारी प्राप्त भएका प्रहरीद्वारा प्राप्त वरामदी प्रतिवेदन तयार गर्न आएका २०५४ देखि २०६३ सालभित्रका विभिन्न पुरातात्त्विक र ऐतिहासिक वस्तुहरू
रामबहादुर कुँवर १९-४३

प्रधानमन्त्री जंगबहादुर राणाका समयको नेपाल-भोट युद्धको ऐतिहासिक सामग्री
.... ४४-६०

Khapatedanda

Sukra Sagar Shrestha

Prelude:

A new village called Dandatole of Govindapur village council in ward no. 8 in Siraha district has been more popularly known as Khapatedanda than its official name after the discovery of profuse quantity of potsherds scattered on top of many mounds. **(Fig: III)** The site is surrounded by the villages of Kusmaha Musahari and Ranaha in West, Mushari in East and Khesara in South and irrigated by the rivers Khutti Khola on North and East then Sarre Khola ot the South and West of the site. **(Fig:-I)**

Geographically it is located at 26^{0}x47"x30' North Latitude and 86^{0}x26"x30' East Longitude above 168 meters from the MSL. There is a soft road linking Lahan, which measures about eight kilometers. One can drive or walk to the site from Lahan towards NNW. A new settlement called Dandatole is newly settled there after the eradication of malaria in the decades of Ninteen sixties of the last century.

History of finding:

The site was informed and shown by Mr. Nathunisingh Danuwar to the culture students of Tribhuvan University who were there for visiting Govindpur pond in the year 2060 BS. The first information on the site was brought to the public notice by Mr. Madan Kumar Rimal in Kantipur daily. After that the series of visits were done by many scholars and academic personalities from different organizations including Department of Archaeology and reported briefly in each time. No subjective work on the site was done so far. Realising the importance of the richness of the site the Department of Archaeology allocated some budget for a preliminary survey and documentation work in the fiscal year 2063/64 in which the writer (of this chapter) got an opportunity to be involved in the study. The party was in the site on 2063-7-15.

Unfortunately project on preparing contour map could not be conducted due to the political problem in Tarai during the plan period. The result of the visit is presented in this preliminary work.

Discussion:

Sporadic concentration of potsherds in Khapatedanda is spread over in an area of approximately 800x800 meters, which is conspicuous. **(Fig. III)** They could tentatively be guessed as the localities of different uses, which are, refuse area, kiln-burnt areas may be for pots firing, some burial place with bone concentration and many potsherds in section are also noticed. **(Fig. V)**The habitation area could also be well below the surface around the present day village area. The present settlement is not older than hundred years old. Most of the inhabitants came and settled there after the eradication of Malaria in and around nineteen sixties of last century. The present villagers denied to have found anything while building their huts for fear of forfeiting their land holdings. But they have shown many cultivated areas with the archaeological remains underneath specially beads and concentration of potsherds and bones. Many illegal diggings were noticed while walking through the site.

Surprisingly no brickbats are noticed from the site perhaps the civilization on site could be the pre-brick culture in the area. Such phenomena are also noticed in Chandrapurgadhi in Jhapa District further east and Sahaleshko Gadhi few kilometers south of the highway near Lahan as well. There is a great possibility that Khapatedanda could be of pre-brick culture.

The concentration and varieties of the potsherds do also show the antiquity of Khapatedanda well before the Christian era. All sorts of potsherds are retrieved from there. The different grades of the polish are finely noticed on the potsherds. They are deep dark, silvery glaze and finely polished in ashy color or even in red colored potsherds. Although it is premature to remark as NBPW period is termination phase in Khapatedanda before detail digging is done and any sequential history is obtained. The finding of other types of potsherds leads us to conjecture this.

Pottery Industry:

Pottery assemblage seen in Khapatedanda is enormous in variety. Almost all sorts of potsherds from reed marked to NBPW could be collected from Neolithic to pre-Christian era.**(Fig. VII-XII)** Since the potsherds illustrated here were collected from surface alone, the chronology is based on typology only. For the scientific dating and its age related to the typology it is necessary to put the spade on the site to determine their chronological order.

In the earliest type of potsherd a reed marked potsherd is collected along with other cord marked potsherds as well **(Fig. VII)** Both of them are in black and red ware type. They are the oldest type of potsherds found everywhere in Gangetic valley just before the invention of throwing the pots on the wheels to shape. Side by side there are other red potsherds also recovered from there, which are not thrown on the wheel but hand molded. They are red pottery and ill fired. This type is comprised of mostly high neck pots. **(Fig. VIII)** They are soft in texture and erodes when rubbed with hands. They were found together with gray wares. Some of the gray ware pots also were hand-molded type.
In gray ware there are many variety of pots molded in Khapatedanda. They are from light gray to dark and from rough to polished gray. The utensils are comprised of bowls to dishes as usual.Other types of the pots are to be recovered from there. Some are burnished and some ill fired resulting in red points in many parts of the body. Such pieces were also found in Punditpur and Ramagram in Nawalparasi district some three hundred kilometers west from here.

Four pieces of hand molded high neck pots represent the pre-wheel product. They are also ill fired and stick to the hand with red dust while handling. In the section gray color is the mark of low temperature while firing. **(Fig. VIII)**
But the NBPWs are definitely wheel turned with high quality of polish. They were the luxury pots used by the aristocrats and rich people then. The profuse concentration of NBPW is recorded so far till now from Tilaurakot, Banjarahi, Punditpur and Khapatedanda.

Of the remarkably abundant finds from Khapatedanda is the profuse number of NBPW with varieties of shapes and uses. Also this is the departure deposit of Khapatedanda people. The cause of departure cannot be known precisely until the detail excavation on the site is done. Like in Kapilavastu and Punditpur, it is the last phase of occupation in Khapatedanda. From the finest variety of bowls to many shapes and sizes of dishes are available. Large variety of shapes and sizes of dishes show the complex use of NBPW phase. The rims of the dishes are often red in color. **(Fig. XI)** Sharp, rounded and beveled shapes are also available. The concentration of NBPW shows the economic prosperity of the contemporary society because the NBPW sherds outnumbered the gray ware sherds here.

Conclusion:

This is the first site of its type traced in Eastern Nepal. No other NBPW sites so far to the east of Punditpur are yet discovered. It is therefore imperative to look through the site and report accordingly. The Department of Archaeology has given due attention and allocated the budget to demarcate the expansion of the site and prepare a contour map in detail for future study and excavation. Let us hope they will be successful to excavate here soon.

The potsherds recovered from Khapatedanda gives the picture of the site to be of equal antiquity

almost contemporary to the sites in Kapilavastu, Rupandehi and Nawalparasi. The findings of NBPW Gray ware, hand molded red ware, reed marked and cord-impressed potsherds are very old variety of pottery industry.

The local inhabitants informed hoards of beads collected from the site and sold in the markets of Dharan some two decades before. **(Fig. XIII)** Few bone beads were also shown. **(Fig. VI)** Side by side the Neolithic Celts are also collected from the site showing the area to be occupied by the men from very early phase of history. This shows the area to be inhabited by man from at least Neolithic period down to the present day. If we can connect the study with the Patu and Ratukhola Mesolithic sites it will definitely give nice picture of prehistoric phase in East Nepal.

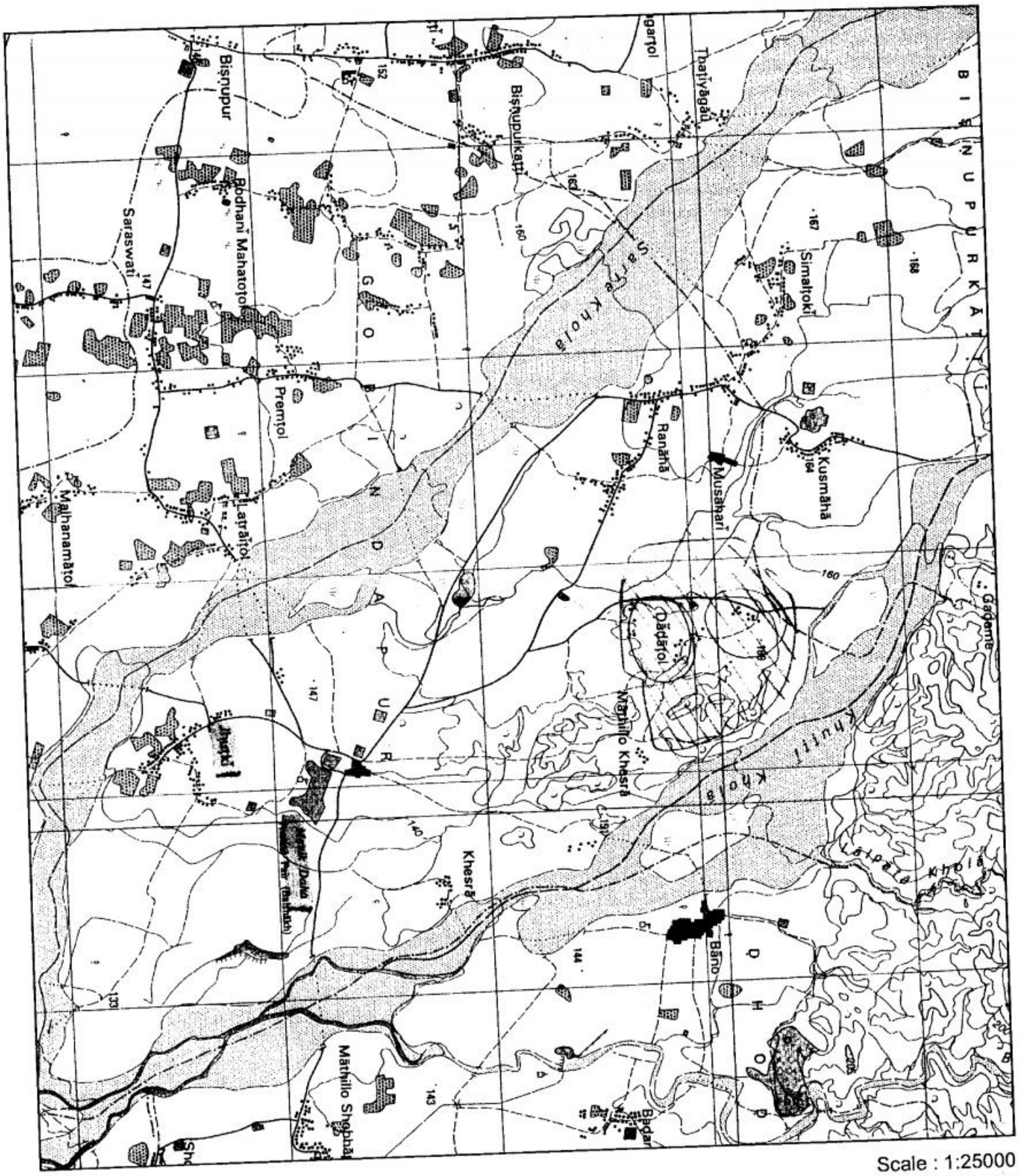

Fig. I
© Sheet No 2686
Government of Nepal
Survey Department.

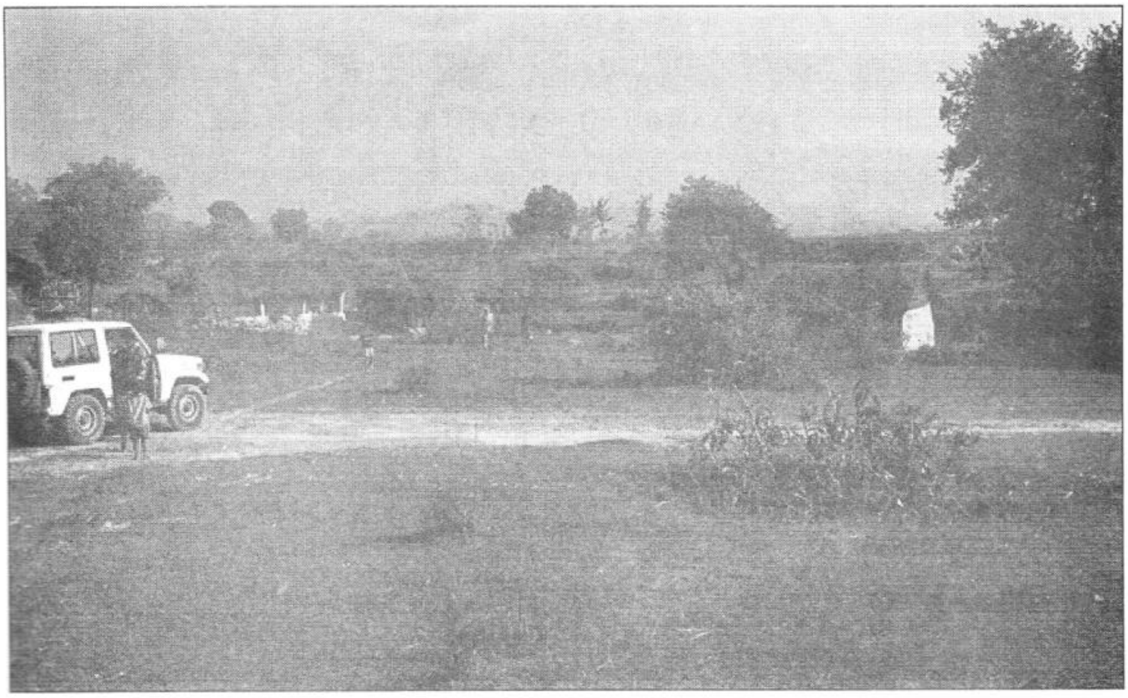

Fig. II, Khapatedanda

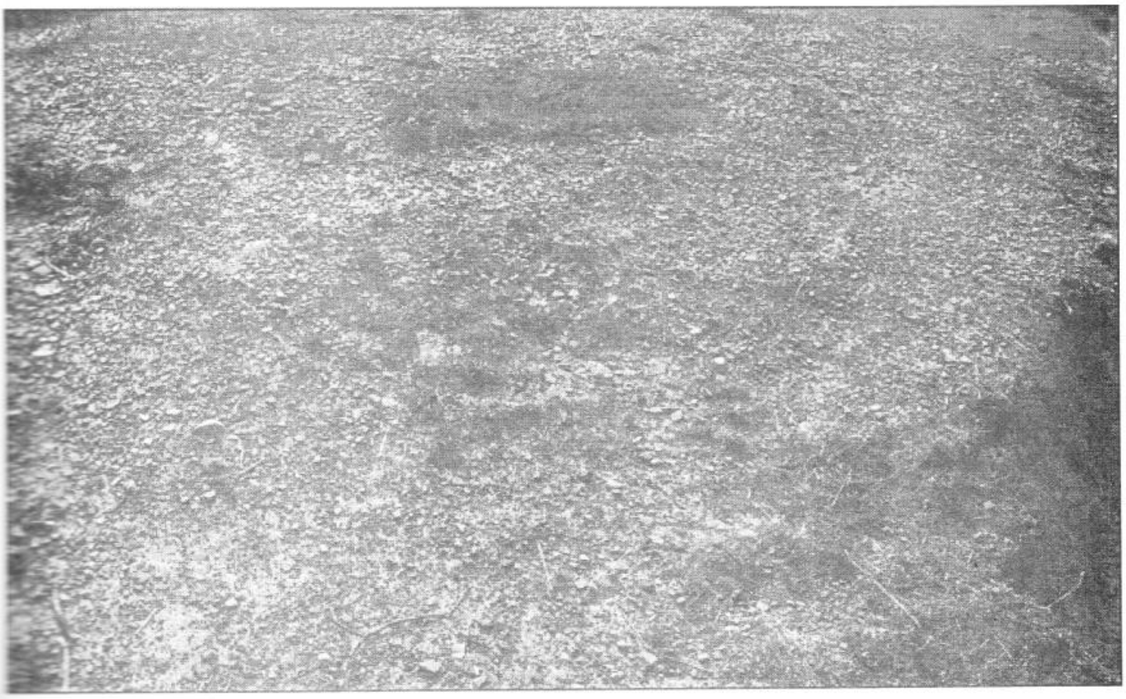

Fig. III, Potsherds Concentration

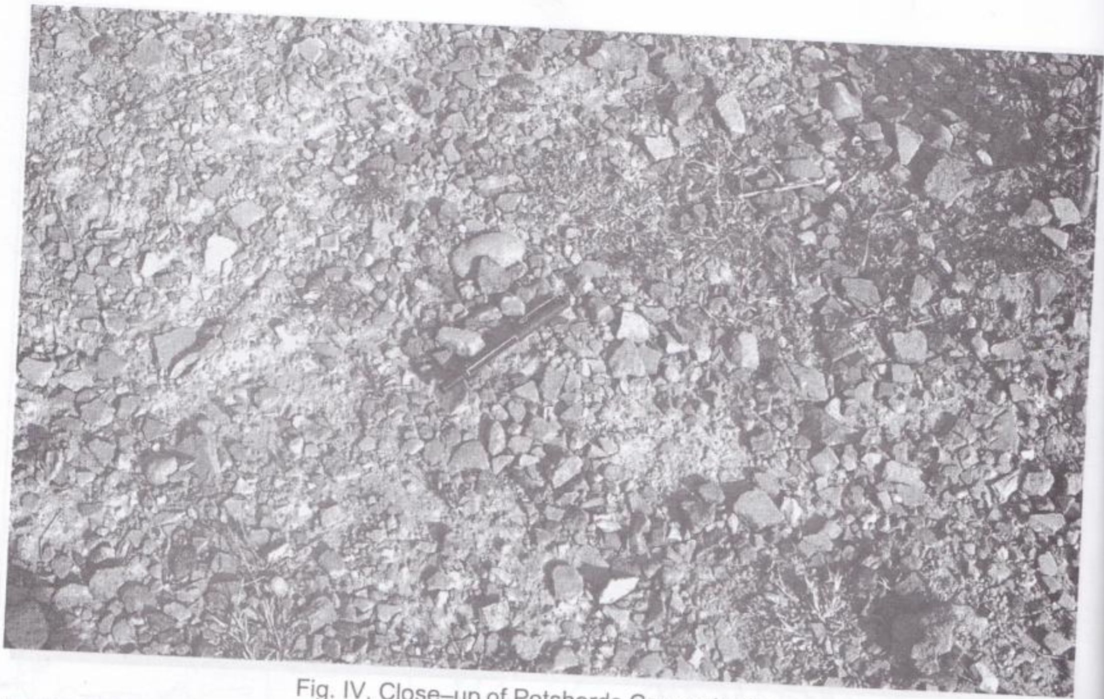

Fig. IV, Close–up of Potsherds Concentration

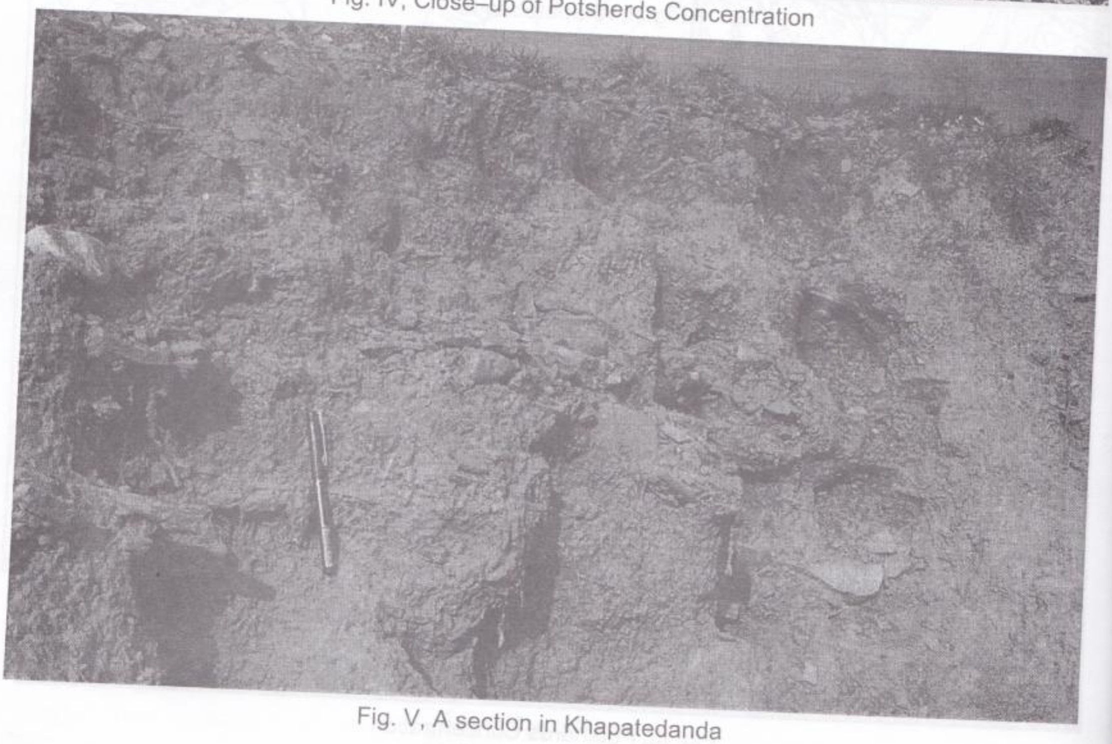

Fig. V, A section in Khapatedanda

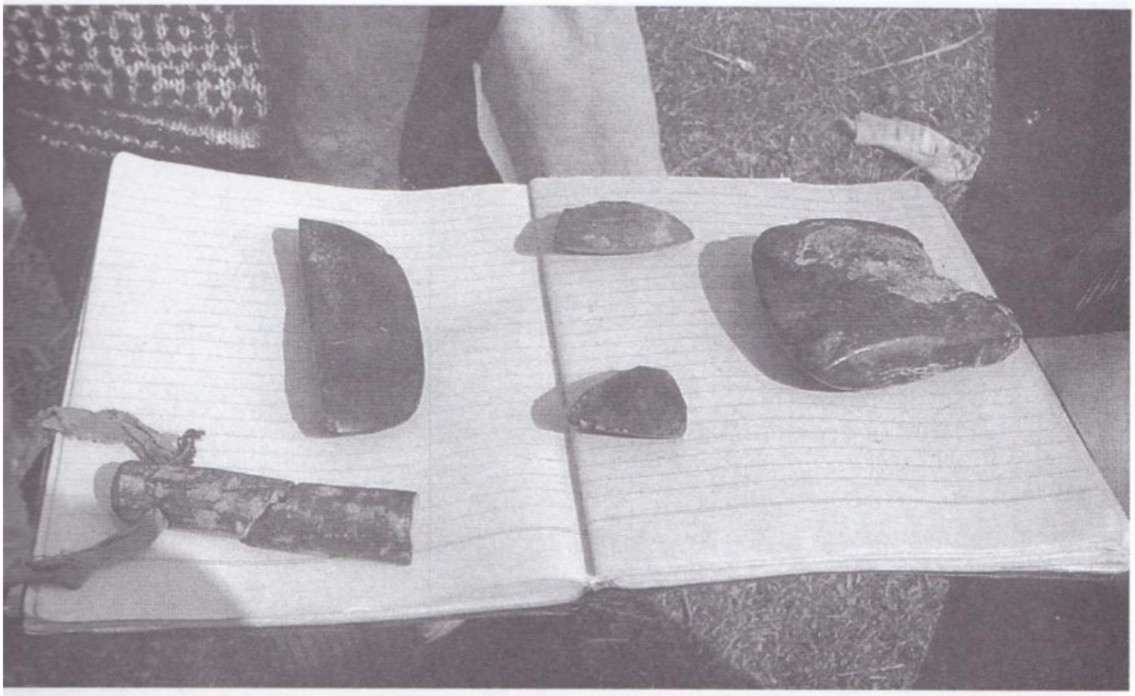

Fig. VI, Neolithic Celts and a Bone Bead.

Fig. VII, Reed Marked and Cord Impressed Potsherds.

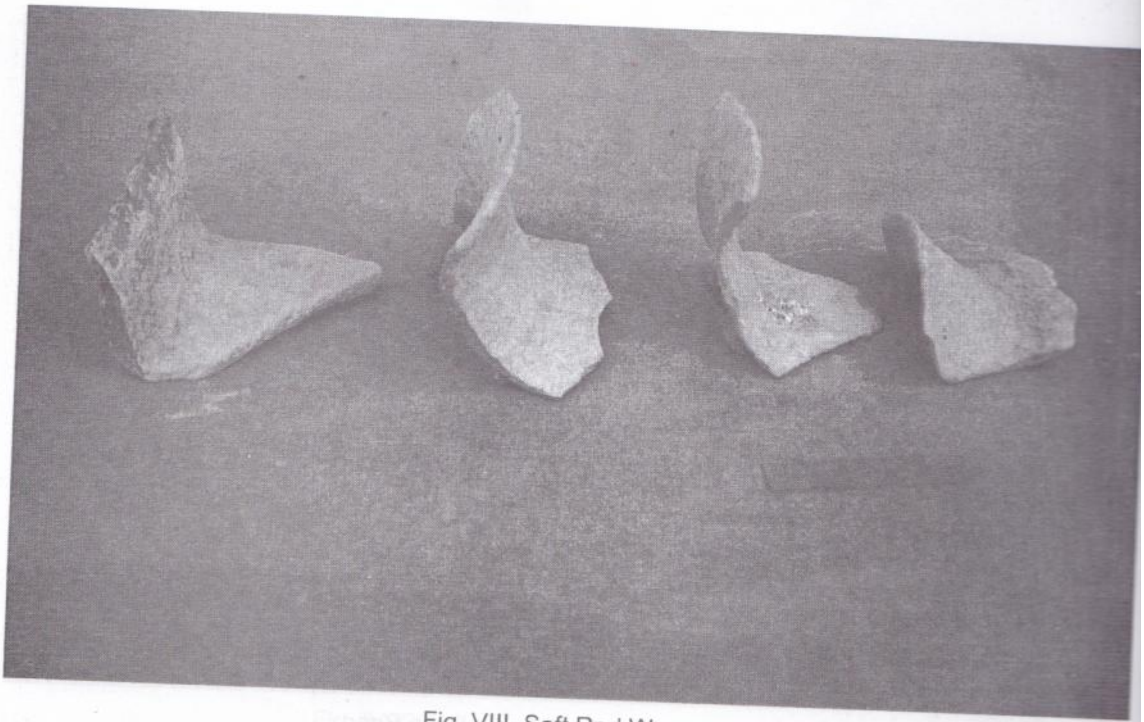

Fig. VIII, Soft Red Wares.

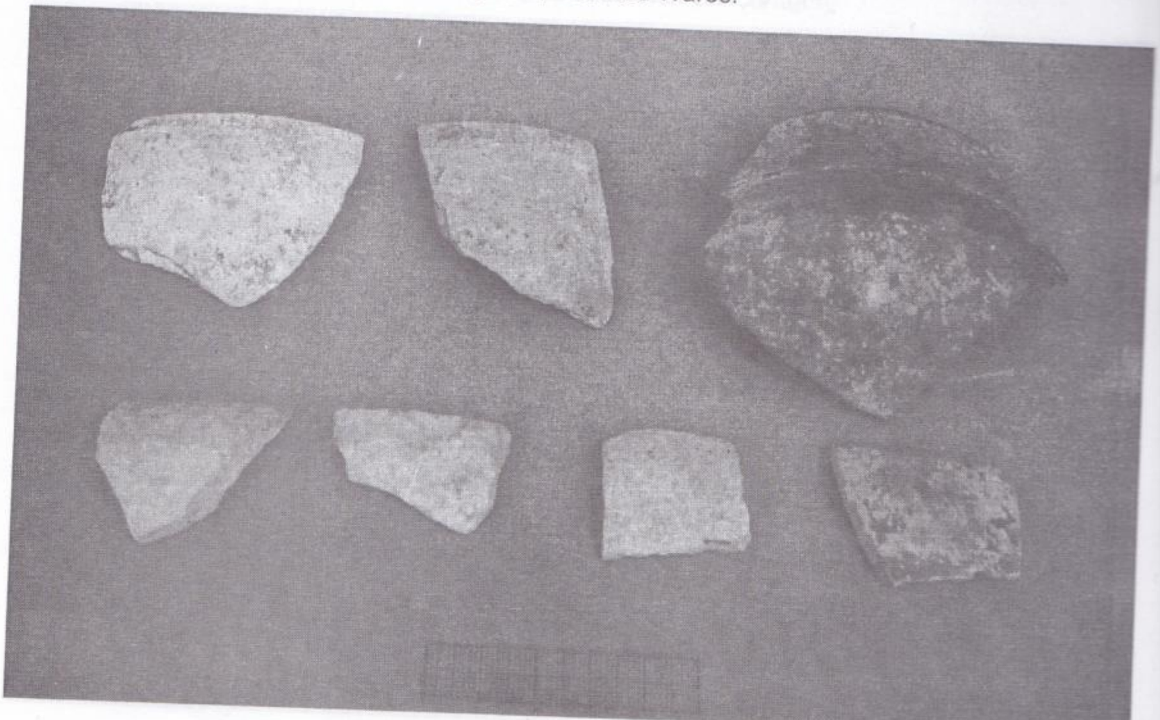

Fig. IX, Gray Wares.

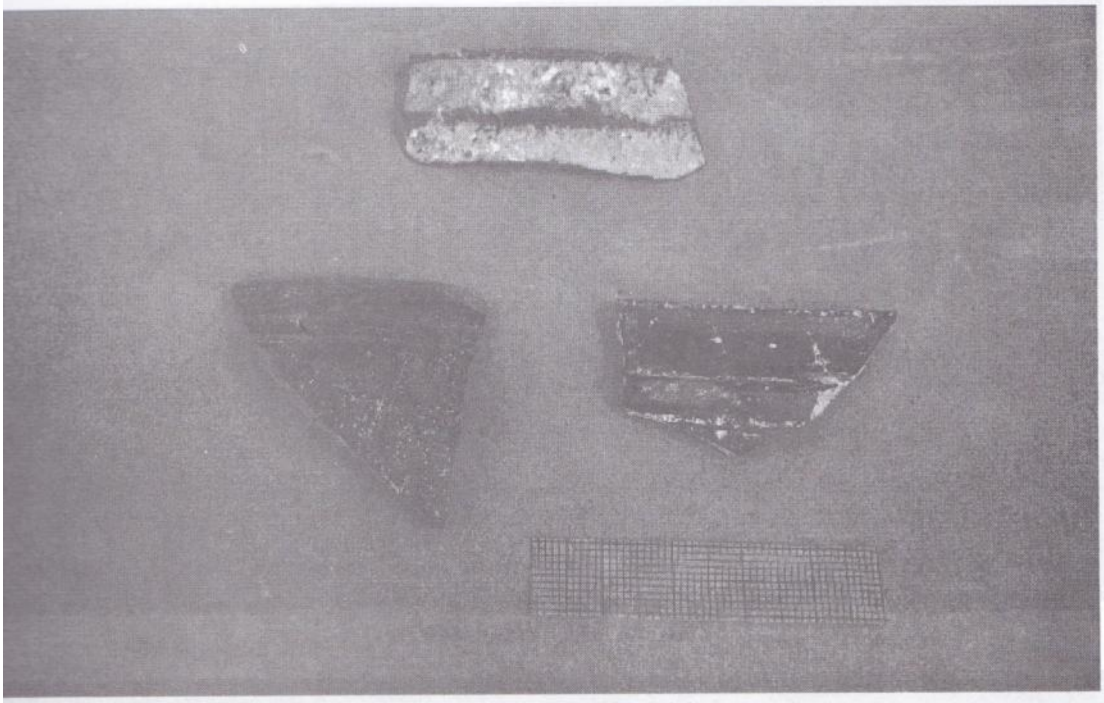

Fig. X, NBP Wares (Bowls)

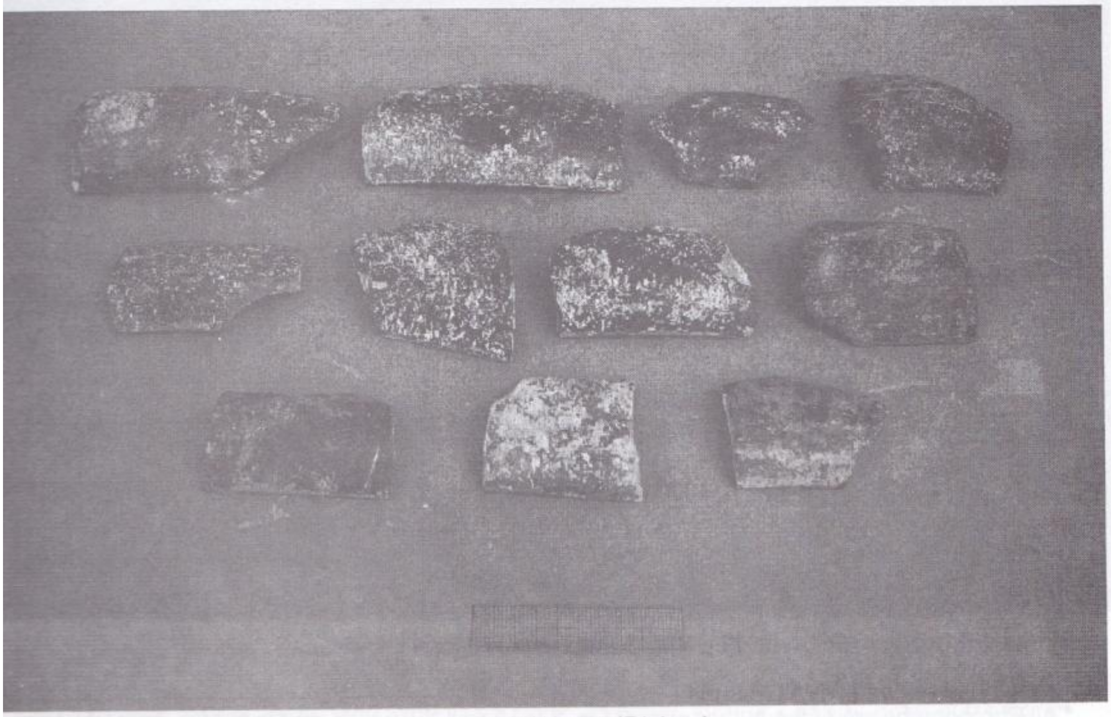

Fig. XI, NBP Wares (Dishes)

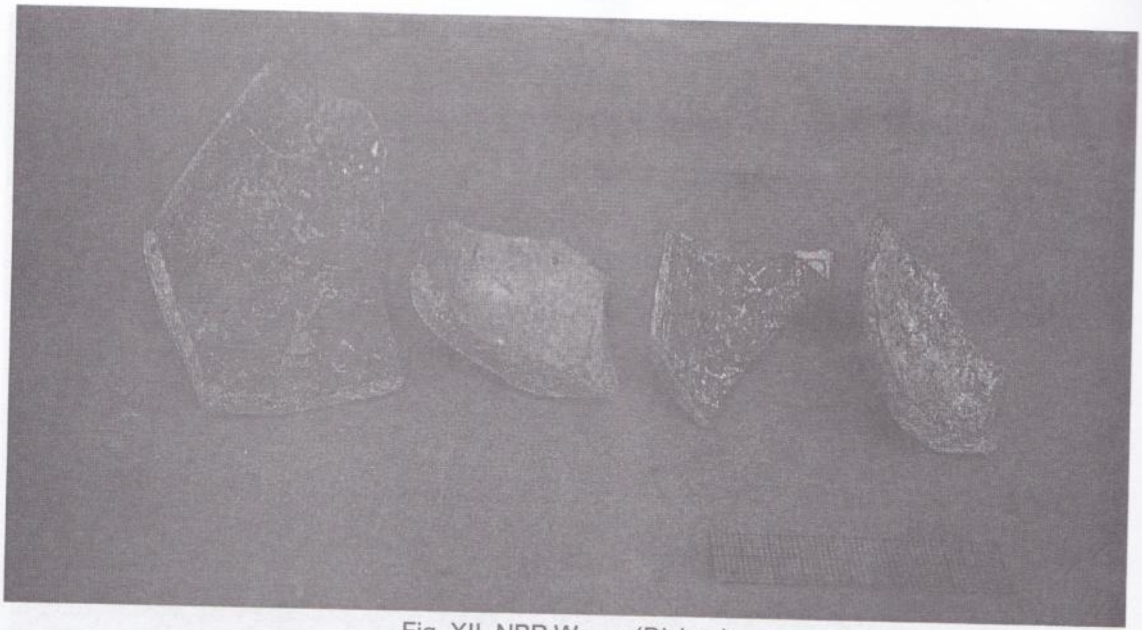

Fig. XII, NBP Wares (Dishes)

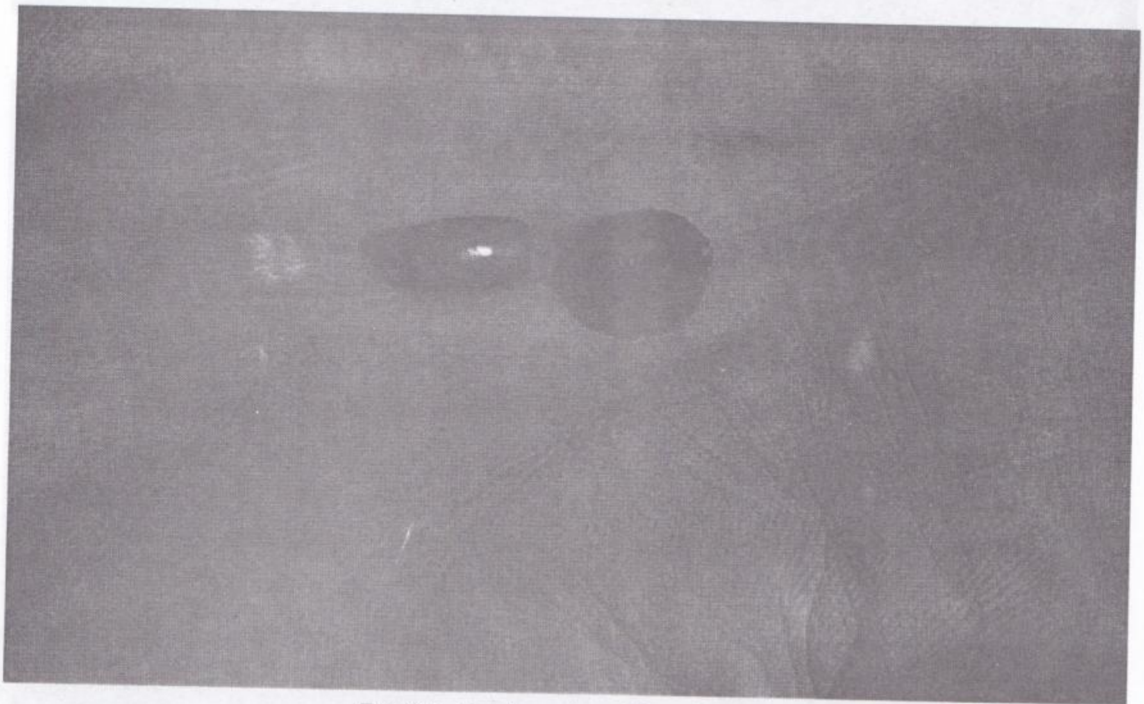

Fig. XIII, Semiprecious Stone Beads.

Ps: * The scale mark is 1x5 cms grids

* All Photographs are of the author except Fig. II to VI and XIII which credits to Mrs. Aruna Nakarmi.

प्राचीनकालमा चिकित्सा शास्त्र, चिकित्सा शिक्षा र राजगृहका राजवैद्य जीवक

तारानन्द मिश्र

आचार्य कौटिल्य लेख्दछन- **जहाँ धनी, वेदज्ञानी, राजा, नदी र वैद्य छैनन् त्यहाँ नबस्नु** (अध्या १५, ११५-११६) जम्बुद्वीपका विभिन्न देशहरू र श्रीलंका समेतमा प्राचीनकाल देखि चिकित्सा शास्त्र[1] को विकासको साथै यस शास्त्र बारे अध्ययन-अध्यापन हुँदै आएको छ । १६औं शताब्दीका बादशाह अकबरका कोषाध्यक्ष महाराज टोडर मल्लले लेखेका चिकित्सा शास्त्र (टोडरानन्द, वेज ग्रन्थ सूची, १९८९, ३००) मा वैद्य प्रतिरुपिक वैद्य लक्षण दीक्षा (नव चिकित्सकको शिक्षा) बारे चर्चा गरिएको छ । यहाँ आयुर्वेद शास्त्रमा प्रवृत्त विज्ञहरूको ज्ञानवृद्धिको (ज्ञानार्थमेतत्) त्यस पुस्तकमा प्रयास गरिएका कुराको उल्लेख पाइन्छ । वैद्यवाभटले महर्षि आत्रेयले भनेका कुराको उल्लेख गर्दै लेखेका छन् कि यस जगतमा निरोगी रहनु नै सबै सुखको साधन हो । खास गरी चिकित्साशास्त्र बारेको शिक्षा दिनु (आयुर्वेदोपदेशेषुविशेषः परमादरः) अत्यन्त आदरणीय कार्य हो (वेज सूची पृ. ५८८) । महाभारत (४०० ई.पूर्व ४०० इ.सम्वत्, मित्र लिखित रूपमा आएको) मा गुरुकुल र तिनका संगठन बारे उल्लेख गर्दा सोमस्थान (वनस्पतिशास्त्र, Botany), गरुडस्थान (सर्प आदि विषालु जीवले टोकेको उपचार) बारे चर्चा गरिएको पाइन्छ । महाभारतमा ऋषि शौनकका नैमिष (वन) आश्रम र सरयु नदी नजिक रहेको मालिनी नदीका किनारमा ऋषि कण्वका आश्रम बारे सूचना पाइन्छ । ऋषि कण्वका आश्रममा द्रव्यगुण (Properties of matter) बारे र पशुपंक्षी (Zoology) बारे पनि अध्यापन गराइन्थ्यो । रामायणमा व्रह्मचारीहरूका थुप्रै आश्रम तथा आवसथ (आवास) हरूका साथै तिनका मेखलि नाम भएका महासंघ बारे उल्लेख गरिएको छ । त्यस बखतको सबैभन्दा ठूलो आश्रम थियो प्रयागको भारद्वाज आश्रम, जहाँ राजकुमार भरतले शिक्षा पाएका थिए । बौद्ध साहित्यका विनयपिटक अन्तर्गत चुल्लबग्ग र महाबग्ग, बुद्धघोषले लेखेका अट्ठकथाहरू (सामन्त पासादिक र अन्य), जातक कथाहरू र अथर्ववेदमा चिकित्सा शास्त्र शिक्षाका साथै शैक्षिक संस्था र पढाइने विषयका बारेमा अत्यधिक सूचनाहरू पाइन्छन् । बौद्ध साहित्यमा, तीन वेद (ऋग्वेद, यजुर्वेद र सामवेद) र अट्ठार विद्या (तयो वेदा, अठारसन्नम विज्जथाना नाममा (B.C. Sen, Buddhist jatakas, 1974, 100), उपाध्याय, आचार्य (आकरिया), कर्माचार्य र अध्यापक (अज्झापक) यी चार किसिमका शिक्षक बारे उल्लेख गरिएको छ (जातक, II, २७७) । बौद्धकाल पछि बौद्ध विहारहरूका केही भागलाई नै ठूल-ठूला विद्यालय र विश्वविद्यालयका रूपमा संगठन गरी सबै विषयका शिक्षा दिने चलन चलेको थियो । बौद्धकालका सबैभन्दा ठूलो र प्रख्यात विश्वविद्यालय गान्धार देशको तक्षशिला (हाल पाकिस्तानको पंजाब प्रदेश) मा थियो । तक्षशिला विश्वविद्यालय बारे बौद्ध र हिन्दू दुवै धर्मका ग्रन्थहरूमा थुप्रै विवरण पाइन्छन् । त्यस बखत उत्तरापथका प्रायः धेरै देशका राजकुमारहरू, धनी व्यापारीका

[1] चिकित्सा शास्त्रलाई वैद्यशास्त्र, आयुर्वेद शास्त्र, आयुर्वेद विज्ञान, निघण्टु, भैषज्यशास्त्र, योगशास्त्र र चिकित्सा तन्त्रका नाउहरूबाट पनि सम्बोधन गरिएको पाइन्छ ।

छोराहरू र अनेक ब्राह्मणहरू तक्षशिला विश्वविद्यालयबाट शिक्षा पाएका थिए । प्रख्यात व्याकरणाचार्य पाणिनी, मौर्य साम्राज्यका निर्माता र कौटिल्य अर्थशास्त्रका लेखक कौटिल्य (विष्णु गुप्त रचाणक्य पनि नाउ भएका) शतपय ब्राहमण (११-४-१-१) र छान्दोग्य उपनिषद् (६-१४) अनुसार उद्दालक आरुणि र उनका छोरा श्वेतकेतु पनि शायद तक्षशिला निवासी नै थिए । चिनिया यात्री युवानच्वांग अनुसार बौद्ध विद्वान र लेखकहरू क्रमशः नारायणदेव, असंग, बसुबन्धु, धर्मतार, मनोरथ र पार्श्व आदि यसै जिल्लाका निवासी थिए (बाटर्स १९७३ पृ: २००) । तक्षशिलामा चतुर्वेद, राजनीति र अठार ओटा शिल्पकलाका साथै चिकित्सा शास्त्र बारे पनि शिक्षा दिने गरिन्थ्यो । दरीमुख जातक र संखपाल जातक अनुसार मगधका राजकुमार अजातशत्रु, कोशलका प्रसेनजित, महालि लिच्छवि, विदेहका राजकुमारहरू, बन्धुलमल्ल आदिले तक्षशिलामा अध्ययन गरेका थिए । ब्रम्हदत्त जातक, भीमसेन जातक, र सेतकेतुजातकमा शिक्षा केन्द्रका रूपमा तक्षशिलाको वणर्न पाइन्छ । तियानाका एपोल्लोनाइल्स (Apolloniles of Tyana) का अनुसार तक्षशिलामा पढ्न ग्रीक विद्यार्थीहरू पनि आउने गर्दथे । तक्षशिला पछि बुद्धकालमै (६००-५०० इ.पूर्वमा) बनारस पनि शिक्षा केन्द्रका रूपमा प्रख्यात भएको थियो । तक्षशिलामा चिकित्साशास्त्रको अध्ययनका लागि सातवर्ष लाग्दथ्यो र यस अवधिको फीस १००० कार्षापण (तत्कालीन मुद्रा) तोकिएको थियो । बौद्धग्रन्थ मिलिन्दपन्हो (प्रथम श.ई.) का अनुसार ग्रीक राजा मिनान्डर अनेक विद्याका साथै चिकित्सा शास्त्रका पनि ज्ञाता थिए[२] । चिकित्सा शास्त्रका आदि ज्ञाताहरू र केही महत्त्वपूर्ण ग्रन्थ, आयुर्वेद शास्त्रको विकास अथर्ववेद कालमै भैसकेको थियो । छान्दोग्य उपनिषद, अश्वलायन गृहसूत्र, गोपथब्राह्मण, याज्ञवल्क स्मृति, महाभारत र रामायणमा यस शास्त्रको चर्चा, औषधिहरूका साथै आयुर्वेदाचार्यहरू बारे विवरणहरू पाइन्छन् । महाभारतका पंचपांडव मध्ये नकुलले लेखेका आयुर्वेद ग्रन्थ र अश्वचिकित्सा ग्रन्थहरू छन्[३] । अनेक आयुर्वेद ग्रन्थ अनुसार आयुर्वेदका प्रथम रचनाकार धन्वन्तरी र पशुचिकित्साका आदि लेखक शालिहोत्रलाई मानिएको छ । महाभारत अनुसार ऋषि विश्वामित्रका छोरा सुश्रुत थिए । सुश्रुतले लेखेका सुश्रुत संहिताका अनेक प्रति राष्ट्रिय अभिलेखालयमा छन् (आयु ग्रन्थ-सूची, २०५९, ६६) । अथर्ववेदमा अनेक रोगका राक्षसहरू र मन्त्रद्वारा तिनको चिकित्सा गरिने विवरण पाइन्छ (Age of Imp unity, 1968, 276) । अश्वघोषले पहिलो श.ई. मा शाक्यमुनिको जीवनी, बुद्धचरित्र महाकाव्य लेख्दा ऋषि आत्रेयले पहिलो पटक चिकित्सा शास्त्र दिएका थिए भन्ने महत्त्वपूर्ण सूचना दिएका छन्[४] । आत्रेयसंहिताको १२० अध्यायहरूको प्रवचन आत्रेयमुनिले अग्निवेश ऋषिलाई दिएका थिए । शायद यस संहितालाई लिखित रूपमा ल्याउने अग्निवेश थिए । त्यसपछि यसको पहिलो श.ई.मा सम्पादन सम्राट कनिष्कका राजवैद्य चरकले गरेका थिए । पछि यसको नाम चरकसंहिता राखियो र यो ग्रन्थ यति प्रसिद्ध भयो भने यसको प्रतिलिपिहरू धेरै अगाडि नै पारसी र अरब भाषाहरूमा गरिएको पाइन्छ । बेजलर (हस्तलिखित ग्रन्थसूची, १९८९ पृ.२५) ले अग्निवेशको समय बौद्धधर्मको उदयकाल (६००-५०० इ.पूर्व) भनी तोकेका छन् । चरकसंहितालाई नवौं श.ई.मा पंजाव (पंचनदपुर) का दृढबलले पुनः थपथाप गरी यस ग्रन्थको सम्पादन गरी पूरा गरेका थिए[५] । राष्ट्रिय अभिलेखालयमा चरक संहिताका चार प्रतिहरू (वेज पृ.२०४, आयु ग्र. सूची, २०५९, १४,१५,७६) छन् । नेपाल राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेको प्रतिलिपि भारतको

---

2 R.K. Mukherji, Education, The Age of Imperial Unity, Bombay, 1968, 586-594; जातक कथा, भाग १, १५९, भरतसिंह, बुद्धकालीन भारतीय भूगोल, १९९१, ३७५-३७७

३ नकुलले रचना गरेका अश्ववैद्यक शास्त्र (ल.सं. ३२७९/वि.सं. २९) को एक प्रति नेपाल मंडलमा सं.१९२ (ई.सं. १०७२) अथवा ई.सं. १३७ मा सारिएको ग्रन्थ छ । यस ग्रन्थको आदि वाक्य निम्न अनुसार छ - जयति पाण्डवानाथो धर्मनिधि युधिष्ठिरो नृपतिः । साथै टोडरमल्लले आफ्नो आयुर्वेद ग्रन्थ टोडरानन्दमा पनि कुन्तिसुत नकुललाई आयुर्वेद ग्रन्थका रचनाकार भनी लेखेका छन् (वेजलर ग्रन्थ सूची १९८९, पृ.२८) ।

४ बुद्धचरित, संपा, ई एच. जनस्टन, नयाँ दिल्ली, १९७२, I, ४३; महाकवि अश्वघोषले पहिलो श.ई.मा लेखिएको बुद्धचरित (अध्या ४, ३, चिकित्सितं यञ्च चकार नात्रिः पश्चान्तदात्रेय ऋषिर्जगाद् ।) मा चिकित्सा शास्त्र पहिलो पटक ऋषि आत्रेयले दिएका थिए भन्ने विवरण पाइन्छ (Johnston, Buddhacharita, 1972, II, 10 "The Science of Medicine was proclaimed by the seer Atreya") ।

रोग र वैद्यको उत्पत्ति बारे ललित विस्तर ग्रन्थ (२०० ई.पूर्व-२०० ई. संवत्) मा पनि चर्चा गरिएको पाइन्छ । (संपा, राजेन्द्रलाल मित्र पृ. ४४८,

"चिरातुरे जीव लोके क्लेश व्याधि प्रपीदिते ।
वैद्यराट् त्वम समुत्पन्नः सर्व्वव्याधि प्रमोचकः ॥")

हेको प्रतिलिपि भारतको बुंदेलखण्डको जेभ्रौतिबाट आइ लिखेलमा बसेका कायस्थ पंडित रत्नपालले महासामन्त रत्नदेवका शासनकालमा ने.सं. ३०३ (इ.सं. ११८३) मा गरेका थिए । यस ग्रन्थमा आठवटा प्रमुख रोगहरू, रोगीले खानेकुरा पथ्य), उपायहरू, दिशा-रगत-पिशाव आदिको जाँच Pathology), शरीर रचना (Anatomy) र भ्रूण बारे Embryology) अध्यायहरू छन् ।

अर्को प्राचीनतम् चिकित्साशास्त्रको ग्रन्थ हो ऋषि सुश्रुतले लेखेका सुश्रुतसंहिता । सुश्रुतसंहिताको अर्को नाम सहोत्तरतन्त्र पनि हो । केशर पुस्तकालयमा सौश्रुत संहिताको ई.सं. ८७८ सम्वत् ३०१) मा राजा मानदेवकालको पछिल्लो लिच्छवि लिपिमा लेखिएका ताडपत्रका हस्तलिखित ग्रन्थको एउटा प्रति छ (लु.पेटेक १९८४, २९,); धनवज्र, लिच्छवि कालका अभिलेख, २०३०, पृ. ५९९) । यो ग्रन्थ दुरी ग्वलक बासी वैद्य वसुवर्माको थियो (सहोत्तरतन्त्र मिति......... प्रालिखत्सुश्रुताख्यम्... ठित्वार्थमवगम्य सर्वसत्वानामुपदेशं विधातुं...) र उनले यो ग्रन्थ आफू पढ्न र विद्यार्थीहरूलाई पढाउनका लागि समेत प्रतिलिपि गरेका थिए भन्ने थाहा पाइन्छ । यस बाहेक सुश्रुतसंहिताका तीन वटा ग्रन्थ र फोटोकपी समेत राष्ट्रिय अभिलेखालयको हस्तलिखित ग्रन्थ पुस्तकालयमा छ (आयुर्वेद ग्रन्थ सूची, २०५९, ६६) । सुश्रुतसंहिताको आधारमा दोश्रो श.ई.मा बौद्धधर्मका महायान शाखा अन्तर्गत माध्यमिक संप्रदायका संस्थापक आचार्य नागार्जुनले योगशतक ग्रन्थको रचना गरेका थिए । यस ग्रन्थको ब्याख्या पंडित ध्रुवपादले गरेका छन् र जीवदेवले यसको प्रतिलिपि तयार पारेका हुन् । सुश्रुतादि संहिताया उत्तरतन्त्र दर्शनात् । इहाप्यष्टमायुर्वेद कथन कृतमिति॥ सोलहौं श.ई. मा टोडरानन्दले लेखेका चिकित्साशास्त्र टोडरानन्द ग्रन्थ (वेज १९-८९, ३००) मा पनि सुश्रुत संहिताको उल्लेख पाइन्छ ('प्राचीन शास्त्राणि भिन्न प्रमेयाणि निरीक्ष्य सम्यक् सुश्रुतादिसारमुदृत्य सादरम्' ॥ आचार्य नागार्जुनले लेखेका अन्य ग्रन्थ छन् : योगसार (वेज पृ. ३५३), कक्षपुट आयु: ग्र.सूची २०५९, ८,९ र ८५), मण्डकल्प, जसको सम्पादन नागार्जुनका छात्र र तृतीय श.ई. का बौद्धविद्वान आर्यदेवले गरेका छन् (वेज पृ.५१३-५१५) । यस बाहेक पञ्चपाण्डव मध्ये नकुल (आयु ग्र.सूची २०५९, ९०) अश्वचिकित्सा, ९२, अश्ववैद्यक शास्त्र, १९२ असाडवदी ३ (१३५ इ.सं. मा) पृ.९३- नकुल चिकित्सितम्, ने.सं. ७९९ मा हेमन्तमल्लले सारेका), ऋषिपालले लेखेका हस्त्यायुर्वेद (पालकाव्य, आयु ग्र.सूची ८७-८८) आदि ग्रन्थ छन् । यस्तै प्राचीन ग्रन्थ काश्यपमुनिले रचना गरेका काश्यपसंहिता (आयु सू.२०५९, ६०) र गर्गऋषिले रचना गरेका अश्वायुर्वेद (वेज पृ. २७०, गणद्वारा रचित अश्वायुर्वेद ग्रन्थमा यसरी लेखिएको छ : ये शालिहोत्र... गर्गैस्तु महर्षिभिः पुरा गदिताः॥ यस्तै लेहचिंतामणि (आयु ग्र.सूची २०५९, ४०-४१) मा चिकित्साशास्त्रका धन्वन्तरि, सुश्रुत, आत्रेय आदिलाई मुनिवर र अष्टांगसंहिताका रचनाकार वाग्भट्ट, चरक, विश्वनाथ तथा चक्रपाणि आदिलाई सिद्धचिकित्सक भनी सम्बोधन गरिएको छ । मथुरा (सूरसेनदेश) बासी कविराज मिल्हणले लेखेका चिकित्सामृत नाउको ग्रन्थमा (वेज सूची, पृ.२८८, २९१, आयु ग्रन्थ सूची, २०६०, १५-१६) पूर्वका धरवैद्य, मिल्हणका बुबा लोहटवैद्य, मालवदेव, मालवा (मध्य भारत) का अर्जुनवैद्य र कवीश्वर (वैद्य) मदन तथा रुग्विनिश्चयका रचनाकार माधव आदि चिकित्सक र चिकित्साशास्त्रका ग्रन्थकारहरू बारे उल्लेख पाइन्छ । त्यस्तै हरमेखला नाउको एउटा महत्त्वपूर्ण ग्रन्थको अनेक प्रति राष्ट्रिय अभिलेखालयमा छ । यस ग्रन्थका लेखक गुजरातका भिल्लमालनगरका बासी महाकवि माघका वंशज र दुर्जय भट्टका शिष्य माहु हुन् । यो ग्रन्थ प्राकृत भाषामा छ तर यसका टीका ग्रन्थ (हरमेखलाटीका ग्रन्थ र प्रताप मल्लका पुस्तक) मा संस्कृत छाया पाइन्छ (वेज सूची पृष्ठ ५८९-५९१) । एउटा लगभग ७०० वर्ष जति प्राचीनग्रन्थ छ - काश्यपसंहिता (आयु ग्र.सूची, पृ.६०), सम्भवतः यसको रचना काश्यपमुनिले गरेका थिए । कुनै बौद्धविद्वानले पहिलो श.ई.पूर्व अथवा प्रथम श.ई. सम्वत् भित्र रचना र नेपालका ने.सं. २८ (ई.सं. ९०८) मा गुप्ताक्षर, प्राचीन नेवारी आदि लिपिमा लेखिएको ग्रन्थ छ - लंकावतार (आयु ग्रन्थ सूची ६४, वेज पृ.२५८) । भेलसंहिता ग्रन्थमा सुश्रुतसंहिता र चरकसंहिता दुवैको सार पाइन्छ (Age of Imp unity, 1968, 277) ।१८९० ई. मा कशघरबाट पाइएको एउटा चौथो श.ई. मा रचना गरिएको महत्त्वपूर्ण ग्रन्थ

आयु ग्रं. सूची, २०५९, १४-१५, चरकसंहिताको आदिवाक्य यसरी छ - 'अथातो दीर्घजीविनीयं मध्यायं इतिहस्माह: भगवांनात्रेय: दीर्घं जीविन मन्विच्छन्नरद्वाज उपागमत् ।'

अन्यवाक्य: आयु. ग्र सूचि, पृ. २७, बालबोध, 'इत्याह भगवन्नात्रेयपाद्योपि महर्षय: ॥ अग्निवेश कृते तन्त्रे चरक प्रतिसंस्कृते सूत्रस्थादन मिदं चित्रं यथावच्च ममाप्यने ॥

छ जसमा प्राचीन आयुर्वेदाचार्य आत्रेय, खारपाणी, जातुकर्ण, पराशर, भेद, हारीत र सुश्रुत बारे उल्लेख पाइन्छ । पूर्व तुर्कीस्तानबाट छाला माथि लेखिएको नवनीतक नाउको चिकित्साग्रन्थ पाइएको छ, जसको रचना दोश्रो श.ई. मा भएको थियो । यी माथिका दुवै ग्रन्थहरू प्राकृतबाट प्रभावित संस्कृत भाषामा लेखिएका छन् (Age of Imp unity, 1968, 277) । विनयपिटकका महावग्ग (अध्याय ६, २२) मा औषधिहरू जडापात, फलफूल, गूद र नूनबाट बनाउने बारे उल्लेख पाइन्छ । चूनलाई खटेरा विरुद्ध प्रयोग गरिने, एक किसिमको माटोको प्रयोग छालाका रोगहरू निको पार्न, आँखाका लागि अञ्जनको प्रयोग, मलहम र औषधि समेत मिसाइएका तेलहरू बारे विवरण पाइन्छन् । यस बाहेक त्यहाँ शल्यक्रिया, सेक्ने, मलहम पट्टिद्वारा घाउ निको पार्ने र सियो (Cyringe) बारे पनि चर्चा गरिएको छ । आचार्य नागार्जुनद्वारा संपादित योगशतकार योगसार (वेज पृ. ३५३, इति नागार्जुनकृते योगसारे श्री चिकिसा) मा दिशा पिशाव, रगत आदिको जाँच गर्ने (Patholoy) शरीर रचना (Anatomy), भ्रुणबारे (Embryology) यौगिक व्यायाम (Therapeutics) र नशाबारे (Toxicology) का अध्यायहरू छन् । तर सबभन्दा महत्त्वपूर्ण सूचना यसका दुईओटा अध्यायले दिन्छ जहाँ चिरफाड (Surgical) गर्ने र औजारहरू (Instruments) र चिरफाड गर्ने तरिका (Mode of operation) बारे उल्लेख पाइन्छ ।

दोश्रो श.इ. पूर्वका महर्षि पातञ्जलिले आफ्नो दर्शन ग्रन्थ योगसूत्रमा चिकित्साशास्त्रलाई चारभागमा बाँडेका छन् । ती हुन् रोग लाग्नु (रोगा:) रोग लाग्ने कारणहरू (रोगहेतुर), आरोग्य हुनु (आरोग्यम) र चिकित्सा गर्नु (भैषज्यमिति)[६] चरकसंहितामा आठवटा प्रमुख रोगहरू (अष्टचिकित्सा लक्षण), रोगका लक्षणहरू, रोग लाग्ने पाँचवटा कारण (दोष पञ्चात्मक), रोगले गर्दा दु:ख (दोषवेदना), रोगको परीक्षा (भेषज परीक्षा), द्रव्यका पाँचवटा लक्षणहरू (पंचात्मक द्रव्य लक्षणादि) र जिउमा रहेको बल (बलसाम्य परीक्षा) आदिका खुलस्त विवरण पाइन्छन् । यस्तै विवरण टोडर मल्लको ग्रन्थ टोडरानन्दमा पाइन्छ । यस्तै सूरसेन देशका (मथुराक्षेत्रका) आयुर्वेद आचार्य मिल्हनका ग्रन्थमा किसिम किसिमका रोगहरू, उदाहरणका लागि विस्फोटाधिकार, श्लीपदाधिकार, वातरोग, उन्मादरोग, दाहाधिकार, सानासाना रोगहरू, आँखाका रोगहरू, नाकका रोग, स्त्रीरोग, बालरोग, विषबारेका रोगका साथै रोगीले भनेका कुराहरू मनाउने उपाय (बाजिकरण विधि) बारे विवरण पाइन्छ । यस बाहेक रसायन बनाउने, कपालको रक्षा गर्ने (केशरञ्जनयोगा षटकर्मग्रन्थ वेज पृ.४९६), पकाएर औषधि बनाउने (पाकावली), बच्चा नहुने आइमाइलाई गर्भधारण गराउने (बन्ध्यापुत्रकरणं) आदि विधि लेखिएका अनेक ग्रन्थ छन् । यस्तै आकाश भैरव तन्त्र नामको ग्रन्थ (वेज पृ.५९८-६०१) मा जादु र तांत्रिक विधिबाट रोगको उपचारबारे, पंक्षीको रोगको उपचार, रोगका नामहरू र औषधि गर्ने प्रक्रिया आदि छन् । अर्को ग्रन्थ छ दत्तात्रेयतन्त्र (वेज पृ. ५९५, ५९६), जसमा स्त्रीलाई वशमा गर्ने, इन्द्रजालको प्रदर्शन, रसायनका नाम, बाँझो महिलालाई गर्भधारणा गराउने, आगो, बाघ र विच्छीको उपचार बारे पनि उल्लेख पाइन्छ । इ.पूर्व २७६, २३६ भित्रको अशोकको गिरनार अभिलेखमा मनुष्य र पशुका लागि भिन्ना-भिन्नै अस्पतालहरू (मनुस चिकिछा च पशुचिकित्सा, औषधिका लागि मूल (Roots) र फल (Fruits) को प्रयोगका साथै औषधिको खेतीका लागि बगैंचा (Botanical Gardens) को समेत राजाले व्यवस्था गरेका थिए भन्ने

६ पातंजलि दर्शनम् संपा जिवानंद विद्यासार, कलकत्ता, १८७४, quoted by H. Kern Manual of Indian Buddhism, Delhi, 1974, 47

७ बासुदेव उपाध्याय, प्राचीन भारतीय अभिलेख, १९६१ पृ.३, तिब्बतको रवा(Rwa)बाट नेपालमा १०३० मा पढ्न आउने वज्रकीर्ति लेख्दछन्- काठमाडौं उपत्यकामा औषधीतत्त्व भएका थुप्रै बगैंचाहरू छन् ("There are fine gardens with medicinal herbs and flowers"; Hubert Decleer, Vajrakirti, The Translator from Rwa, Buddhist Himalaya, 1994-95, vol-VII, 1-16); तारानन्द मिश्र, प्राचीन नेपाल, संख्या-१५९, पृष्ठ २६ ।

८ बासुदेव उपाध्याय, भारतीय अभिलेख, १९६१, II, ७८, वैन्यगुप्तको ५०७ ई. को ताम्रपत्र लेखमा भिक्षुसंघका लागि बस्ने, खाने, लुगाका साथै औषधी (भैषज्यादि परिभोगाय विहारे च) को पनि व्यवस्था बारे लेखिएको छ । बासुदेव उपाध्याय, II, पृ. १६३, देवपालको नालंदा ताम्रपत्रमा पनि तान्त्रिक, ज्ञानी भिक्षु र विद्वानहरूका लागि लुगा, खाना, सुत्ने र औषधिको व्यवस्थाका लागि जग्गा दान गरिएको व्यहोरा उल्लेख भएको छ (तान्त्रिक बोधिसत्वगणस्याष्ट महापुरुषपुद्गलस्य--बलि चरु सत्र चीवरिपिण्डपात शयनासन--भेषज्याद्यर्थ--शासनीकृत प्रतिपादिता) । धनवज्र वज्राचार्य, लिच्छविकालका अभिलेख, २०३०, ४७२, ई.सं. ६४५ (सं. ६९) को अभि-दानशृङखलिक पाशुपतानां ग्लानभैषज्यार्थं दत्तं । धनवज्र, २०३०, २८३ लेखको सम्वत् ५२६ (इ.सं. ६०४) को अभिलखेमा अस्पतालको उल्लेख छ (आरोग्यशालाया) । धनवज्र, २०३०, ५१४ लगनटोलको ई. सम्वत् ६९५ को अभिलेखले त्यहाँ चिकित्सकहरूको गाउँ रहेको (वैद्यग्रामके) कुरा प्रमाणित गर्दछ ।

च रोपापितानि च)[७] । कौटिल्य अर्थशास्त्रमा पनि औषधीजन्य वनस्पति, मूल र फूल विरुवाहरूको खेती बारे उल्लेख पाइन्छ (अध्याय २, Age of Impunity, 1968, 598) । लगभग ४०५ इ.सं. मा उत्तरी भारतको भ्रमण गर्दा चिनिया यात्री फाहियान लेख्दछन्: वैश्यहरू यहाँका नगरहरूमा धर्मशाला स्थापना गर्दथे जहाँ सित्तैमा खाना र औषधिको व्यवस्था थियो (लेग्गे:१९७१, ७९) । यस्तो व्यवस्था भारत र नेपालको लिच्छविकालमा समेत कायम थियो[८] ।

चिनिया विद्वान भिक्षु युवानच्वाँगले सातौं श.इ. मा भारत भ्रमण गर्दा शिक्षा बारे लेखेका छन् : जब बालक सातवर्षको उमेरमा पुग्दथ्यो, उसलाई पंचविद्याहरू, क्रमशः शब्दविद्या, शिल्पस्थान विद्या, चिकित्सा विद्या, हेतुविद्या र आध्यात्मविद्याको शिक्षा दिने चलन थियो । पंचविद्या स्थानानिको उल्लेख १२२६-३६ मा नेपाल आएका तिब्बती विद्वान धर्मस्वामीले पनि गरेका छन् । अर्का तिब्बति विद्वान लामा तारानाथले पनि यसको उल्लेख गरेका छन् । युवानच्वांग अनुसार ब्राह्मणहरू चारवेद पढ्दथे, जसमध्ये चौथो (अथर्ववेद) मा विज्ञान, चिकित्सा विज्ञान र मन्त्रको जाप गर्ने विषयहरू थिए (SI-YU-KI, Beals, 1981, II, 78-79)। रुद्रदामनको गिरनार अभिलेख (इ.सं. १५०-५१) मा शब्दविद्या, गान्धर्व, न्याय र विज्ञानविद्या बारे चर्चा गरिएको छ (वासुदेव उपाध्याय, भारतीय अभिलेख, १९६१, II, ४५) ।

तक्षशिला र बनारस पछि पाँचौ श.ई. मा गुप्तराजाहरू (कुमार गुप्त) (४१४-४५५ इ.सं.) र उनका उत्तराधिकारीहरू क्रमश: बुद्धगुप्त, बालादित्य, नरसिंहगुप्त र तथागतगुप्त) का शासनकालमा राजगृह र पाटलीपुत्रका माझमा निर्माण गरिएको प्रख्यात नालंदा विश्वविद्यालयमा चार वेद, बौद्ध साहित्य, व्याकरण र दर्शनका साथै चिकित्साशास्त्रको पनि शिक्षा दिने व्यवस्था थियो । लामा तारानाथले आचार्य रवि गुप्त र आचार्य चन्द्रगोमीलाई नालंदा विश्वविद्यालयका शिक्षक थिए भन्ने वर्णन गरेका छन् । त्यहाँका आचार्य चन्द्रगोमी बारे १२३५-३६ मा त्यस विद्यालयमा पढ्न गएका तिब्बती विद्वान धर्मस्वामीले पनि लेखेका छन् (धर्मस्वामीको जीवनी, संपा, तारानन्द मिश्र, २०६०, ८५,९०,९१) । लामा तारानाथले श्रीहर्ष (राजा हर्षवर्धन) पछि वरेन्द्र (बंगाल) का चन्द्रगोमीले एउटा महायानी आचार्य स्थिरमतिसँग पंचशिक्षा, व्याकरण र अभिधर्म बारे शिक्षा पाएका थिए भनी लेखेका छन् । तारानाथ अनुसार पछि चन्द्रगोमीले नालंदा विश्वविद्यालयमा पढाउन थालेका थिए र उनले चिकित्साशास्त्र लगायत सयवटा विषयमा ग्रन्थहरूको रचना गरे एच.कर्ण (दिल्ली, १९७४, १३०) का अनुसार चन्द्रगोमीको समय ६३० देखि ६४० ई.संवत तोक्न सकिन्छ । तारानाथ अनुसार चन्द्रगोमीले लेखेका चिकित्सा शास्त्रका निम्न ६ वटा ग्रन्थहरू तिव्वतमा छन् :

(क) अकालमरण निवारण उपाय
(ख) कुष्ट चिकित्सा उपाय
(ग) ज्वर रक्षा विधि
(घ) पशुमारी रक्षा विधि
(ङ) सिद्धिसाधन अनुसारेण मृत्वत्सा चिकित्सा
(च) आयु:वर्द्धनि ताराकल्प आदि[९]

राष्ट्रिय अभिलेखालयमा दुर्गागुप्तका छोराहरू विष्णु गुप्त र रवि गुप्तले लेखेका चिकित्साशास्त्रका सिद्धिशास्त्रसंहिता नामका दुइवटा ग्रन्थहरू छन्[१०] । दुर्गा गुप्त र विष्णु गुप्तको परिचय बारे अहिलेसम्म केही थाहा पाउन सकिएको छैन तर रवि गुप्त बारे लामा तारानाथ र एच. कर्णले उल्लेख गरेका छन् । लामा तारानाथले रविगुप्तलाई एउटा ठूलो तर्कशास्त्री र वागीश्वरकीर्ति, ज्ञानश्री मित्र, रत्नवज्र र नारोपाका सहकालका तथा पालराजा महिपालका शासनकाल (आठौं-नवौं श.ई. का विद्वान थिए भन्ने परिचय दिएका छन् (बुद्धधर्मको इतिहास,

---

९ Taranath's History of Buddhism In India, Ed. by. D.P. Chattopadhyaya, Delhi, 1990, 402. In Ig (of Tibet) there are over sixty works of Chandragomi. राष्ट्रिय अभिलेखालयमा चन्द्रगोमीका ५ प्रति व्याकरण ग्रन्थ छन् । तर उनको चिकित्साशास्त्रको कुनै ग्रन्थ अहिलेसम्म यहाँ पाइएको छैन ।

१० वेज ग्रन्थ सूची १९८९, पृ.१५४ सिद्धिसार संहिता, ग्रन्थ सं. १११४ क, नेवारी लिपि, श्रीललितव्युमाया श्रीमनिगलके:---श्रीवुवहारवैद्य---श्रीजय ---केयम । इदं वैद्यशास्त्र सिद्धिसार निघण्टक समेतं लिखित मिति । सिद्धसार संहिता (सारसंग्रह, सारोत्तर निघण्टु, सिद्धसारनिघण्टु) का सातवटा प्रति राष्ट्रिय अभिलेखालयमा छन् (आयुर्वेद, ग्रन्थ सूची, २०५९, ६६) । यसका एउटा प्रतिमा 'दुर्गापुत्र विष्णु गुप्तकृता, वेज पृ. १५४ र अर्को प्रति (वेज पृ. १३९ र वेज पृ.२४८) मा दुर्गगुप्तस्य सुनुना सिद्धसारेयं रविगुप्तेन वक्ष्यते, र रविगुप्तेन रचित: लेखिएकाले यस ग्रन्थका रचनाकार विष्णु गुप्त र रवि गुप्त दुवै दाजुभाइ थिए भन्ने थाहा पाइन्छ । सिद्धसारको एउटा ग्रन्थ गुप्ताक्षर अर्को मैथिली लिपिमा छन् (आयु.सूचि: २०५९, ६६)।

संपा. देवी प्रसाद चट्टोपाध्याय, १९९०, २९४-३०३) । यसले रवि गुप्त शायद नालंदा अथवा विक्रमशिला विश्वविद्यालयका चिकित्साशास्त्रसँगै अन्य विषयका समेत उपाध्याय थिए भन्ने थाहा पाइन्छ । नेपालमा उनका आठौं-नवौं श.इ. मा गुप्ताक्षरमा लेखिएका ग्रन्थले तारानाथको भनाईलाई समर्थन गर्दछ ।

राजवैद्य र बौद्धधर्मका महान उपासक जीवक

बौद्धकाल (६००-५०० इ.पू.) मा एशियाकै सबभन्दा ठूला चिकित्सक (औषधचिकित्सा र शल्य चिकित्सा दुवै विधिका ज्ञाता) थिए राजगृहका बासी जीवक । हुन त बौद्धत्रिपिटक मध्ये विनयपिटकले राजगृहका दुइवटा चिकित्सकहरू क्रमशः जीवक र आकाशगोत्र बारे उल्लेख गरेको छ तर आकाशगोत्र बारे नाम बाहेक केही थाहा पाइएको छैन (भरतसिंह, १९९१, १४३) । जीवक राजगृहका वेश्या शालवति र राजकुमार अभयका छोरा भएको महावग्ग (८।१) मा उल्लेख छ । तर तिब्बती अनुश्रुति अनुसार उनी राजा बिम्बिसारका अवैध सन्तान थिए (रकहिल, पृ. ६४) । जीवकका आमाले उनलाई जन्मनासाथै राजदरबारको ढोका अगाडि खरानीको थुप्रोमाथि फ्याँकेर गएकी थिइन् । उनको पालन-पोषण बिम्बिसारका छोरा अभयले गरेका थिए । ठूलो भएपछि उनलाई चिकित्साशास्त्र पढ्न तक्षशिला पठाइयो । त्यहाँ उनले चिकित्साशास्त्रका प्रख्यात शिक्षकहरूसँग सातवर्षसम्म अध्ययन गरेका थिए । उनी बालरोगका पनि विशेषज्ञ भएकाले पाली बौद्ध साहित्यमा उनलाई कौमारभृत्य (रकहिल, पृ.३०) भनी सम्बोधन गरिएको छ । जीवकको अध्ययन समाप्त भएपछि उनलाई उनका शिक्षकले एउटा कुटो र झोला दिएर तक्षशिला नगरको चारैतिर एक योजन (लगभग सात मील) सम्मका ठाउँबाट औषधतत्त्व नभएका बनस्पति खोजेर ल्याउने आदेश दिए । दिनभरि जीवकले खोज्दा एउटा पनि त्यस्तो बोटविरुवा पाएनन् र साँझपख उनले रित्तो हात फर्की गुरुलाई सो कुरा बारे बिन्ति गरे । उनको यस प्रयासको गुरुले सराहना गर्दै उनलाई केही रकम बाटो खर्च दिएर घर गइ आफ्नो चिकित्सा पेशा आरम्भ गर्न सल्लाह दिए । तक्षशिलाबाट घर फर्कदा उनी भद्रनगर, उदुम्बरिका, रोहीतक (रोहतक), मथुरा, यमुनाको किनार, वैशाली र अन्तमा आफ्नो निवासस्थल राजगृह पुगेका थिए[११] । यो प्राचीन उत्तरापथ राजमार्ग (Highway) थियो जसको प्रसार पुरै जम्बुद्वीपको उत्तरी भागमा प्रायः सबै जनपद र नगरका साथै पंजाव देखि राजगृह र ताम्रलिप्रि (बंगाल) को खाडीनगरसम्म थियो । तर जीवक यमुनाकिनारका नगर साकेतसम्म पुग्दा उनको बाटो खर्च सकियो र उनले राजगृहसम्म पुग्न खर्चको खोजीमा एउटा व्यापारीको स्वास्नीको सातवर्ष देखिको टाउको दुख्ने रागको उपचारका लागि तताएको घ्यूमा केही जडिबुटी मिलाएर उनको नाकभित्र हालिदिए । यसरी त्यस नारीको टाउको दुख्ने रोग निको भयो र पुरस्कारस्वरूप जीवकले १६००० रूपैयाँ, घोडा समेतको बग्गी, एउटा दास र एउटी दासी समेत पाएका थिए । राजगृह पुगेपछि जीवकले राजा बिम्बिसारको भगन्दर रोगलाई निको पारे । यसपछि राजा बिम्बिसारले उनलाई आफ्ना राजवैद्य र पछि शाक्यमुनिबुद्ध तथा बौद्धसंघका पनि बैद्यका पदमा राखे[१२] । राजगृहकै एउटा अत्यन्त धनी व्यापारीको उनले शल्यकृयाद्वारा रोग निको पार्दा उनले दुईलाख तत्कालीन मुद्रा पाएका थिए । बनारसका एउटा अर्को व्यापारीको छोराको व्यायाम गर्दा आँत पल्टिएको (twisted intestines) थियो जसको जीवकले शल्यकृया गरी उपचार गरेर १६००० मुद्रा पाए । यसै गरी उज्जैनराज्यका राजा प्रद्योतलाई पाण्डुरोग (Jaundice) हुँदा उनलाई निको पारेर राजाबाट शिविजनपदमा तैयार पारिएको लुगा सिवेय्यक पाएका थिए । त्यो अत्यन्त महंगो र राम्रो लुगा उनले भगवान बुद्धलाई उपहार चढाएका थिए । एकपटक भगवान बुद्धलाई कब्जियत भएर दिशा भएन, जीवकले उनलाई तीन वटा विरेचक औषधि हालेका कमलका फूलहरू सुँघ्न दिए, तातो पानीले नुहाउन लगाएर र केही दिनका लागि रसिलो खानेकुरा (Liquid food) ख्वाएर सन्चो पारेका थिए[१३] ।

भगवान शाक्यमुनिको पटक पटक चिकित्सा गर्दा उनको जीवनमा एउटा ठूलो मोड आएको पाइन्छ र उनी बुद्धका

[११] मूलसर्वास्तिवाद विनयपिटक, गिलगिट मेनस्क्रिप्ट, अध्याय ३, भाग २ पृ. ३२-३८, 'ततो जीवको अनुपूर्वेण भद्रकरं नगरमनुप्राप्त; । सो अनुपूर्वेण राजगहंगतः' । भरतसिंह उपाध्याय, बुद्धकालिन भारतीय भूगोल प्रयाग, १९९१, ४४६-४४७ ।

[१२] भरतसिंह, १९९१, ४२९ ; The Age Of Imperial Unity, Bombay, 1968, 588

[१३] राधाकुमुद मुकर्जी, हिन्दू सभ्यता, दिल्ली, १९६५, २६२-२६३ ; Age of Impunity, 1968, 588

भगवान शाक्यमुनिको पटक पटक चिकित्सा गर्दा उनको जीवनमा एउटा ठूलो मोड आएको पाइन्छ र उनी बुद्धका व्यक्तिगत सम्पर्क र प्रवचनहरूका प्रभावले बुद्धधर्म प्रति र भगवानप्रति ठूलो आस्थावान र समर्पित भएका थिए । जीवक सारिपुत्र जस्तो भिक्षु बनेनन् तर सेठ्ठि अनाथपिण्डक, उपसिकाहरू आम्रपाली र विशाखा जस्तै बुद्धधर्मका ठूला उपासक बन्न पुगे । उनको निजी जीवनमा विरक्ति थियो त्यसैले उनले जीवनभर ब्रम्हचारी जस्तै एक्लै रहे । आफ्नो उपार्जनको एउटा ठूलो भाग उनले बुद्धधर्म र संघको सेवामा अर्पण गरेका थिए । जीवकले राजगृहनगरको बाहिर आँपको बगैंचामा जीवकाम्रवन विहारको निर्माण गराएका थिए (पपंचसूदनी, ३, ४५-४६) । जीवकाम्रवनको उल्लेख दीघनिकायको महापरिनिर्विाण सुत्तमा पाइन्छ र यसै विहारमा भगवान बुद्धले राजा अजातशत्रुलाई सामञ्ञफलसुक्तको उपदेश दिएका थिए । मज्झिम निकायको जीवक सुत्तन्तको उपदेश भगवान बुद्धले यसै जीवकाम्रवनमा दिएका थिए । यस विहार बारे उल्लेख विनय पिटकमा पनि पाइएको छ (हिन्दी अनु. पृ.३९६) । थेरीगाथा अनुसार भिक्षुणी सुभा यही बस्दथिइन् (थेरीगाथा, बम्बई संस्करण, पृ.३३ र पृ.७६) । सुमंगलविलासिनी र दीघनिकायमा वर्णन गरिए अनुसार देवदत्तले राजगृहको एउटा टाकुराबाट ढुंगा खसाली र मातेका हात्तीद्वारा भगवानलाई मार्न खोज्ने मगधका सम्राट अजातशत्रु जीवककै प्रेरणाले गर्दा शाक्यमुनिका ठूला भक्त र उपासक बनेका थिए (विनयसुक्त, ३, २४३, दीघनिकाय, १, ५०) । एउटा जुनेली रातमा जीवकले अजातशत्रुलाई १२५० जना भिक्षुहरूको माँझमा लग्न खोज्दा राजालाई आफ्नो जीवनमाथि खतराको षडयन्त्र बारे शंका भएको थियो । तर त्यस शान्त जनसमूह माझ पुग्दा उनले आफ्ना छोरा उदायीभद्द पनि त्यत्तिकै शान्त र सुशील बनोस् भन्ने इच्छा जाहेर गरेका थिए । भारहुतको स्तूपमाथि द्वितीय श.ई. पूर्वको एउटा अभिलेखले अजातशत्रुले बुद्धका पाउलाई ढोक्दै कुँदिएको दृश्य र निम्न कुरा लेखिएका छन् - "मागधो अजातशत्रु वेदेही पुत्तो भगवतो पादे शिरसा बन्दति ।" भगवान शाक्यमुनिको कुशीनगरमा महापरिनिर्वाण हुँदा अजातशत्रु सेना समेत पुगी भगवानका अस्थिकलशको एउटा भाग ल्याएर राजगृहमा विशाल स्तूपको निर्माण गराएका थिए (दीघनिकाय, २, १६६, दिव्यावदान, ३८०) । यी सबै कुरामा जीवकको प्रेरणा थियो ।

भारतीय पुरातत्त्व सर्वेद्वारा राजगृहमा जीवकारामको प्राचीन वास्तुको उत्खनन् भैसकेको छ । जीवकाराममा तीनवटा अण्डाकार (Elliptical) सभागृहहरू र वर्गाकार कोठाहरू पाइएका छन्[१५] । लगभग ४०६ इ.सम्वत्मा चिनिया यात्री फाहियानले जीवकाम्रवनलाई नगरको उत्तर-पूर्व दिशाको एउटा मोडमा देखेका थिए । अर्को चिनिया यात्री युवानच्वाँगले सातौं श.इ. मा जीवकको घरलाई भत्केको अवस्थामा देखेका थिए[१६]।

१४ मुकर्जी, १९६५, २६३, चरक कल्पस्थान, १,१९, Age of Imp. Uinity, 1968, 588, चुल्लवग्ग, अध्याय ५, २७,४, चीवरवस्तु, मूलसर्वास्तिवाद विनय, गिलगिट II, २ पृ ५२ ।

१५ P.K. Acharya, Mansarasilpasastra, Allahabad, 1927, 84, Kukkutanda-Samakara (shaped like the egg of a hen, or oval shape). The silparatna also mentions about oval or elliptical form and spells it as vrittayat or kukkut-anda-sadrisa. H. Sircar, Studies In Early Buddhist Architecture of India, Delhi, 1966, pp.15-16, fig.2 on page 17. Indian Archaeology, A review, 1954-55, 16-17, The age of imp. unity, 1968, pp. 27-28

१६ Fa-Shian Write, Thomas Watters, on Yuan chawangs Travels In India, Delhi, 1973, II, 150, '(There) was a tape on the spot where Jivaka, the great physician, had built a hall for the Buddha. Remains of the wall and of the plants and trees within them still existed. Julai (Buddha) often stayed there. Beside the tope the ruins of Jivaka's private residence still survived.'
'Al- The north-east corner of the city in a curving givaka built a vihara and invited Buddha with his 1250 disciples to it, that he might their make his offerings to support them.'

JĪVAKĀMRAVANA

RAJGIR : 1954-55

SCHEMATIC PLAN

SCALE OF FEET / METRES

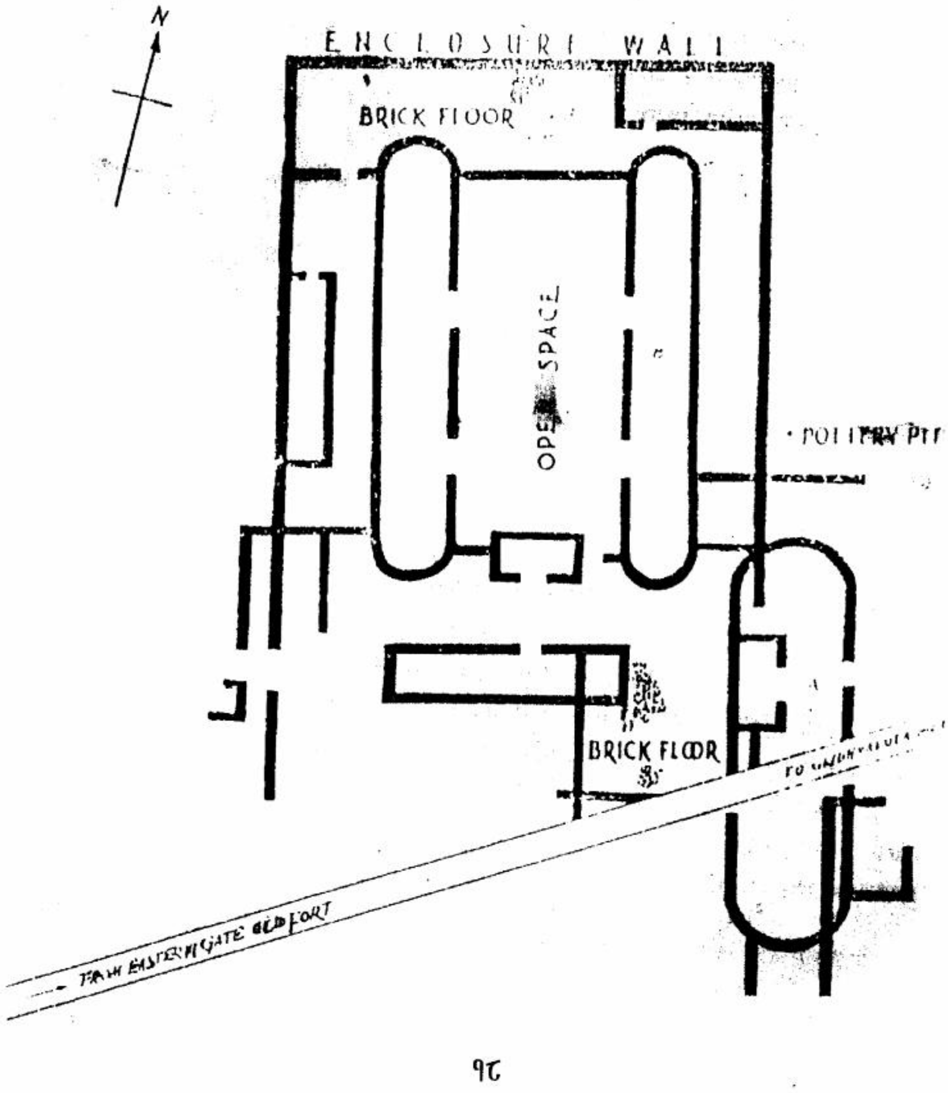

चोरी भएको जानकारी प्राप्त भएका र प्रहरीद्वारा प्राप्त बरामदी प्रतिवेदन तयार गर्न आएका २०५४ देखि २०६३ सालभित्रका विभिन्न पुरातात्त्विक र ऐतिहासिक वस्तुहरू

रामबहादुर कुँवर

सांस्कृतिक सम्पदा भन्ने वित्तिकै मानवद्वारा निर्मित विभिन्न कलाका नमूनाहरूलाई बुझ्नु पर्ने हुन्छ। हरेक सांस्कृतिक सम्पदामा विगतको मानव समाजको विश्वास, परम्परा, रीतिरिवाज, आस्था र अनुभवहरू झल्किन्छन्। यस्ता सांस्कृतिक सम्पदाहरूलाई विगतका समाजको बारेमा जान्ने र महशूस गर्ने ऐनाको रूपमा पनि लिन सकिन्छ। नेपाल सांस्कृतिक सम्पदाहरूको लागि धनी देश हो। मुलुकका विभिन्न ठाउँमा विशिष्ट धार्मिक र सामाजिक महत्त्वलाई उजागर गर्ने असङ्ख्य सांस्कृतिक सम्पदाहरू छरिएर रहेका छन्। यस्ता सांस्कृतिक सम्पदाहरूले अलग अलग परम्परा, विश्वास र रीतिरिवाजहरूलाई व्यक्त गरेको पाइन्छ। यस्ता गौरवमय परम्परालाई झल्काउने यस्ता सांस्कृतिक सम्पदाहरू नाश हुने क्रम र चोरी निकासी गरिने कार्य पनि वर्तमान समाजको लागि उत्तिकै गम्भीर विषय भएको छ।

सांस्कृतिक सम्पदाहरूको विशिष्ट गुण, कौतुहलता र सौन्दर्यबाट प्रभावित भएर यस्ता वस्तुहरू संकलन गरिने परम्परा बेबिलोनियाको सभ्यताबाट शुरु भएको थाहा पाइन्छ। विशेष वर्ग समाजमा अग्रस्थान राख्ने व्यक्तिहरूले नै सोखको रूपमा सांस्कृतिक सम्पदालाई संचय गर्ने कार्य शुरु गरेका थिए। यस्ता कलाकृतिको संकलनले उनीहरूको समाजमा बढी सभ्य र ठूलो हुन सक्ने धारणाको विकासले पनि सांस्कृतिक सम्पदाको संकलन गर्ने परम्पराको शुरुवात भएको थियो। यस्तै संकलनकर्ताहरूको माग र चाहनाले गर्दा सांस्कृतिक सम्पदाहरू चोरी र ओसारपसार गर्ने परम्परालाई निम्त्यायो। सौखिन संकलनकर्ताहरूले सांस्कृतिक सम्पदाहरू बढी रकम तिरी खरीद गर्ने परम्पराको शुरुवातले सांस्कृतिक सम्पदाहरूको चोरी निकासीमा थप प्रेरणाको विकास गऱ्यो। मध्यकालमा संसारका विभिन्न ठाउँमा पुराना वस्तुहरू संकलन गर्ने सभ्य मानिसहरूका संस्थाहरू पनि विकास भए। आधुनिक कालमा संसारभरिका विभिन्न ठाउँमा Antique Dealer पनि स्थापित भए। जसले अप्रत्यक्ष रूपमा संसार भरिनै सांस्कृतिक सम्पदाहरूको चोरी निकासीका लागि कोशे ढुंगाको काम गरे। नेपाल पनि यस गतिविधिबाट टाढा रहन सकेन। फलस्वरूप यहाँका सांस्कृतिक सम्पदाहरूमा पनि गिद्ध दृष्टि पर्नाले चोरी निकासी र ओसारपसारको मारमा पर्न थाले। सन् १९५० पूर्व नेपालबाट के कति सांस्कृतिक सम्पदाहरू बाहिरिए त्यसको रेकर्ड पाइँदैन। तर विश्वका विभिन्न प्रख्यात संग्रहालयहरूको प्रदर्शनमा राखिएका नेपाली विशिष्ट किसिमका कलाकृतिहरूले नेपालबाट हजारौंका संख्यामा महत्त्वपूर्ण कलाकृतिहरू बाहिरिएको कुरालाई भने नकार्न सकिँदैन। सन् १९५० पछि नेपालमा भएको राजनीतिक परिवर्तनले सांस्कृतिक

सम्पदाहरूको संरक्षण र सम्वर्द्धनमा शासक वर्गहरूको विशेष ध्यानाकर्षण हुन थाल्यो । फलस्वरूप नेपालमा भएका ऐतिहासिक, पुरातात्त्विक र सांस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण र सम्वर्द्धनको लागि पुरातत्त्व विभागको स्थापना गरियो । पुरातत्त्व विभागको कार्य संचालनको लागि इस्वी सन् १९५६ मा प्राचीन स्मारक संरक्षण ऐन जारी भयो । जसको आधारमा हालसम्म पनि मर्मत, संभार र सम्वर्द्धनका कार्य संचालन भैरहेको छ । ऐनलाई स्पष्ट पारी कार्यान्वयनमा सुगमता ल्याउन इस्वी सन् १९८९ मा प्राचीन स्मारक संरक्षण नियमावली जारी गरियो ।

सन् १९५० पछि नेपालमा भएको परिवर्तनले शिक्षामा भएको विकास सँगसँगै सांस्कृतिक सम्पदाहरूको महत्त्वको बारेमा जागरण र जनचेतना पनि जगायो । फलस्वरूप मानिसहरूले आफ्नो परिवेश वरिपरि भएका सांस्कृतिक सम्पदाहरूको रेखदेख र संरक्षण गर्ने कार्यका लागि तत्परता देखाएको पाइन्छ । ईस्वी सन् १९५० पश्चात भएको पर्यटन विकाससँगसँगै नेपालका सांस्कृतिक सम्पदाहरूको चोरी निकासी हुने क्रमको पनि थालनी भएको पाइन्छ । सरकारी र जनस्तरबाट भएका किसिमका प्रयासबाट पनि हालसम्म सांस्कृतिक सम्पदाहरूको चोरी निकासी कार्य रोक्न सकिएको छैन । वि.सं. २०५४ देखि हालसम्म भएका विभिन्न किसिमका चोरीका घटनाले पनि यस तथ्यलाई स्वीकार गर्न बाध्य तुल्याएको छ । वि.सं. २०५४ सालदेखि हालसम्म विभिन्न सरकारी निकाय र जनस्तरबाट पत्राचार गरी जानकारी गराइए अनुसार ५० वटा सांस्कृतिक सम्पदाहरू चोरी भएका हुन् । साथै चोरले चोरी गरी लुकाएको र चोरी गर्दागर्दै प्रहरीद्वारा समातिएका ७३६ वटा सांस्कृतिक सम्पदाहरू प्रतिवेदन तयार गर्नको लागि विभिन्न प्रहरी कार्यालयहरूबाट यस विभागमा आएका छन् । चोरीको जानकारी आएका र प्रहरीबाट चोरीको क्रममा र विभिन्न ठाउँमा छापामारी समातिएका वस्तु एवम् मूर्तिहरूको विवरण निम्न लिखित रहेको छ :-

परीक्षण प्रतिवेदनका लागि विभिन्न प्रहरी कार्यालयहरुद्धारा पुरातत्त्व विभागमा ल्याइएका मूर्ति लगायत विभिन्न वस्तुहरु

क्र.सं.	मिति	वस्तुको विवरण	थान	नाप से.मी.	तौल	मूल्य	समय
		२०५४-२०५५					
१	४/२४/२०५४	जि.प्र.का. काठमाडौंबाट प्राप्त ढलौटको वालगोपाल शिलाको जलहरी सहित शिवलिङ्ग (तीन टुक्रा भएको)	२	१०	.४००		सय वर्ष ननाघेको
२	७/११/२०५४	उपत्यका प्रहरी इकाई कार्यालयबाट प्राप्त ढलौटको बुद्ध	१	.०५	.२००		सय वर्ष ननाघेको
३	३/१०/२०५५	उपत्यका अपराध अनुसन्धान शाखाबाट प्राप्त ता.सु.ज. गणेश (हात भाँचिएको)	१	२१.५	१.४००	१०००००	सय वर्ष नाघेको
३.१		ता.सु.ज. तारा (आसनमा राखिएको)	१	१४	.५५०	१०००००	सय वर्ष नाघेको
३.२		ता.सु.ज. वज्रशत्व (हात भाँचिएको आसन नभएको)	१	१४	.३५०	१००००००	सय वर्ष नाघेको

३.३		ता.सु.ज. लक्ष्मी (तल्लो भाग नभएको)	१	१०	३००	१००००००	सय वर्ष नाघेको
३.४		वज्रपाणी (तल्लो भाग नभएको)	१	७	२५०	७५०००	सय वर्ष नाघेको
३.५		सूर्यमुर्ति युक्त ढलौटको आरती	१	२३/१८	२.३००	१२५०००	सय वर्ष नाघेको
४	२०५५/३	जिल्ला प्रहरी कार्यालयबाट प्राप्त ढुंगाको अभिताभ बुद्ध	१	२०	१.९००	४००००	सय वर्ष नाघेको
४.१		ढुंगाको पडक्षरी	१	१४	.६००	२५०००	सय वर्ष नाघेको
४.२		माटोको पद्मसम्भव	१	१७	.८००	२५०००	सय वर्ष नाघेको
५	३/९/२०५५	इलाका प्रहरी कार्यालयबाट प्राप्त ढलौटको सिंह बाहिनी भगवती	१	४०/३९	८.९००		सय वर्ष नाघेको
६	२०५५/३/३२	जिल्ला प्रहरी कार्यालय वर्दियाबाट प्राप्त ढलौटको भुस्पर्श बुद्ध	१	३२	४.०००	१२५०००	सय वर्ष नाघेको
६.१		ढलौटको भुस्पर्श बुद्ध	१	१९	१.३००	४५०००	सय वर्ष नाघेको
६.२		ढलौटको भुस्पर्श बुद्ध (टाउको नभएको)	१	१४	१.०००	२५०००	सय वर्ष नाघेको
७	४/१०/२०५५	जिल्ला प्रहरी कार्यालय अं.अ. तथा कार्वाही शाखा धुलिखेलबाट प्राप्त चाँदीको पृथ्वी नारायण शाहको मोहर	२	३	.०५०		
७.१		शक्ति १६९१ को मोहर	२	३		१०००	सय वर्ष नाघेको
७.२		शाके १६९२ को मोहर	१	३			
७.३		चाँदीको टोकन मुद्रा डवल	१	४			सय वर्ष ननाघेको
८	६/१/२०५५	उपत्यका अपराध अनुसन्धान शाखाबाट प्राप्त ता.सु.ज. मैत्रीय बुद्ध (सिंहासनमा बसेको लक्ष्मीको मूर्ति भनिएको)	१	२४	१.६००		सय वर्ष ननाघेको

८.१		ता.सु.ज. तारा (सानो भगवना बुद्ध जस्तो देखिने मूर्ति भनिएको)	१	१०	.३००		सय वर्ष ननाघेको
९	६/२/२०५५	जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुरबाट प्राप्त तामाको बुद्ध	१	५९	२३.०००		सय वर्ष ननाघेको
१०	६/४/२०५५	जि.प्र.का. ललितपुरबाट प्राप्त ढुंगाको विष्णु	१	३८	७.०००	५५०००	सय वर्ष नाघेको
१०.१		चाँदीको गणेश अंकित पाताको गजूर पाना	१	३१५	.३००		सय वर्ष ननाघेको
११	६/७/२०५५	त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालय गौचरणबाट प्राप्त ढलौटको मेषम्वर	१	२१	२.८००	१३५०००	सय वर्ष नाघेको
१२	६/११/२०५५	उपत्यका अपराध अनुसन्धान शाखाबाट प्राप्त तामाको लोकेश्वर	१	२३	१.०००		सय वर्ष ननाघेको
१३	६/११/२०५५	जिल्ला प्रहरी कार्यालय भक्तपुरबाट प्राप्त कपडामा लेखेको थांका	१	७४ x ४४	.२	७५००	सय वर्ष नाघेको
१३.१		कपडामा लेखेको थांका	१	७१ x ४४	१५०	५०००	सय वर्ष नाघेको
१३.२		कपडामा लेखेको थांका	१	५५ x ३१	.०५०		सय वर्ष ननाघेको
१३.३		कपडामा लेखेको चित्रमाला	१	७ x ७	.७००	१५०००	सय वर्ष नाघेको
१३.४		तिब्बती लिपि र भाषाका आर्य वज्रक्षितिका प्रज्ञापारमिता पाना १०१ भएको काठको गाता भएको पुस्तक	१	३७ x १०	१.८५०		सय वर्ष ननाघेको
१४	६/२६/२०५५	जि.प्र.का. काठमाडौं हनुमानढोकाबाट पाप्त ता.सु.ज. मञ्जुश्री	१	१९	१.२००		सय वर्ष ननाघेको
१५	६/२६/२०५५	जि.प्रहरी कार्यालय कालीकोटबाट प्राप्त ढुंगाको सूर्य मूर्ति	१	४३	९.५००	३७५००	सय वर्ष नाघेको
१६	६/२७/२०५५	उपत्यका अपराध अनुसन्धान शाखा हनुमानढोकाबाट प्राप्त तामाको बुद्ध	१	२१	१.८५०		
१६.१		तामाको यक्षणी गुखगा सु.ज. गरेको	१	३५	२.९५०	८५०००	सय वर्ष नाघेको

१०.१		ढुंगाको मूर्ति	१	३८ से.मी.	१५ कि.ग्रा.	१५००००	सय वर्ष नाघेको
१०.२		ढुंगाको मूर्ति	१	३० से.मी.	१२ कि.ग्रा.	१०००००	सय वर्ष नाघेको
१०.३		ढुंगाको मूर्ति	१	२४ से.मी.	४ कि.ग्रा.	१०००००	सय वर्ष नाघेको
११	५/१/२०५७	जि.प्र.का. काठमाडौंबाट प्राप्त काठको मूर्ति	१	५२ से.मी.	२.१०० कि.ग्रा.		सय वर्ष ननाघेको
११.१		काठको मूर्ति	१	५२ से.मी.	१.७५ कि.ग्रा.		सय वर्ष ननाघेको
११.२		काठको मूर्ति	१	४६	१.९००		सय वर्ष ननाघेको
११.३		काठको मूर्ति	१	५०	१.१७५		सय वर्ष ननाघेको
११.४		काठको मूर्ति	१	४३	१.४००		सय वर्ष ननाघेको
११.५		काठको मूर्ति	१	३४	७७५		सय वर्ष ननाघेको
११.६		काठको मूर्ति	१	४२	१.८५०		सय वर्ष ननाघेको
१२	१२/१०/२०५७	उपत्यका अपराध अनुसन्धान शाखाबाट प्राप्त तामामा सुन जलप लगाएको दिपांकर बुद्ध	१	५५ से.मी.	१४.६००		सय वर्ष ननाघेको
१३	७/२/२०५७	जि.प्र.का. ललितपुरबाट प्राप्त काठको टुँडाल	१	१२५	१६.२००	३०००००	सय वर्ष नाघेको
१४	७/८/२०५७	जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	६८	२.७००		सय वर्ष ननाघेको
१४.१		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	८०	३.४००		सय वर्ष ननाघेको
१४.२		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	६२	१.८००		सय वर्ष ननाघेको
१४.३		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	८२	५.३००		सय वर्ष ननाघेको
१४.४		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	७३	२.५००		सय वर्ष ननाघेको
१४.५		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	८६	४.९००		सय वर्ष ननाघेको
१४.६		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	७१	४		सय वर्ष ननाघेको
१४.७		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	७६	४.२००		सय वर्ष ननाघेको

१४.८		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	४८	०.६००		सय वर्ष ननाघेको
१४.९		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	५७	२.६००		सय वर्ष ननाघेको
१४.१०		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	६९	१.२००		सय वर्ष ननाघेको
१४.११		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	६२	२.२००		सय वर्ष ननाघेको
१४.१२		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	८४	४.२००		सय वर्ष ननाघेको
१४.१३		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	८५	५.६००		सय वर्ष ननाघेको
१४.१४		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	९१	९		सय वर्ष ननाघेको
१४.१५		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	८०	५.८००		सय वर्ष ननाघेको
१५	७/८/२०५७	जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	७३	२.७००		सय वर्ष ननाघेको
१५.१		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	६२	१.४००		सय वर्ष ननाघेको
१५.२		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	७६	२.०००		सय वर्ष ननाघेको
१५.३		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	७३	३.४००		सय वर्ष ननाघेको
१५.४		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	७०	२.१००		सय वर्ष ननाघेको
१५.५		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	६८	२.५००		सय वर्ष ननाघेको
१५.६		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	६७	१.९००		सय वर्ष ननाघेको
१५.७		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	४९	१.३०१०		सय वर्ष ननाघेको
१५.८		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	५५	१		सय वर्ष ननाघेको
१५.९		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	६८	१.२००		सय वर्ष ननाघेको
१५.१०		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	५८	१		सय वर्ष ननाघेको
१५.११		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	५९	२.१००		सय वर्ष ननाघेको

१५.१२		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	४७	४००		सय वर्ष ननाघेको
१५.१३		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	७१	१.२००		सय वर्ष ननाघेको
१५.१४		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	५९	२.१००		सय वर्ष ननाघेको
१५.१५		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	६२	२.३००		सय वर्ष ननाघेको
१५.१६		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	५५	१.९००		सय वर्ष ननाघेको
१५.१७		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	४९	७००		सय वर्ष ननाघेको
१५.१८		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	६३	२.४००		सय वर्ष ननाघेको
१५.१९		जि.प्र.का हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	७३	१.४००		सय वर्ष ननाघेको
१५.२०		ढुंगाको मानवाकृति	२	३०	३.४००	मूल्य तोकेको छैन	सय वर्ष नाघेको
१५.२१		ढुंगाको मानवाकृति	१	२३	१.२००	मूल्य तोकेको छैन	सय वर्ष नाघेको
१५.२२		ढुंगाको मानवाकृति	१	२६	२.८००	मूल्य तोकेको छैन	सय वर्ष नाघेको
१५.२३		ढुंगाको मानवाकृति	१	२१	१.१००	७०००	सय वर्ष नाघेको
१५.२४		ढुंगाको मानवाकृति	१	२३	१.२००	७०००	सय वर्ष नाघेको
१५.२५		धातुको घोडामाथि चढेको मानवाकृति	६	१५	२००		सय वर्ष ननाघेको
१५.२६		धातुको पशु आकृति	३	७	२००		सय वर्ष ननाघेको
१५.२७		धातुको मानवाकृति	९	१८	५०		सय वर्ष ननाघेको
१५.२८		धातुको फुल आकृति	१	२	२५		सय वर्ष ननाघेको
१६	०५७/९/२०	उपत्यका अपराध अनुसन्धान शाखाबाट प्राप्त तामामा सुन जलप फुर्वा	१	१४	१		सय वर्ष ननाघेको
१६.१		ता.सु.ज. फुर्वा	१	१२	.०७५		सय वर्ष ननाघेको
१६.२		पित्तलको सिक्का	१	३	.०२५		सय वर्ष ननाघेको
१७	९/२८/२०५७	उपत्यका अपराध अनुसन्धान शाखाबाट प्राप्त ढलौटको बुद्ध	१	२१	१.१००		सय वर्ष ननाघेको

१८	११/८/२०५७	जि.प्र.का. काठमाडौंबाट प्राप्त तामाको बज्रधर	१	४३	४.४००	२५००००	सय वर्ष नाघेको
			२०५८				
१	२/९/२०५८	उपत्यका अपराध अनुसन्धान शाखाबाट प्राप्त ढलौटको बुद्ध	१	१५	७००		सय वर्ष ननाघेको
१.२		तामामा स.ज. पद्मसम्भव	१	३४	४.४००		सय वर्ष ननाघेको
२	२/१५/२०५८	जि.प्र.का. काठमाडौंबाट प्राप्त ढुंगाको सिंह	१	४५	१५	१०००००	सय वर्ष नाघेको
३	४/४/२०५८	प्रहरी प्रधान कार्यालय अ.अ तथा कार्वाही शाखाबाट प्राप्त काठको वज्रसत्व		११२	४२.५००	५०००००	सय वर्ष नाघेको
४	४/१९/२०५८	अस्थाई इलाका प्रहरी कार्यालय झिझिले झापाबाट प्राप्त ढलौटको गणेश	१	२९	४.२००		सय वर्ष ननाघेको
४.१		ढलौटको लक्ष्मी	१	२१.५	८००		सय वर्ष ननाघेको
४.२		ढलौटको दुर्गा	१	१७	६००		सय वर्ष ननाघेको
५	६/१८/२०५८	जि.प्र.का. नुवाकोटबाट प्राप्त ढुंगाको भैरव	१	३८/२३	११.६००	२५००००	सय वर्ष नाघेको
५.१		ढुंगाको गणेश	१	३७/२३	१२.२००	२५००००	सय वर्ष नाघेको
६	६/४/२०५८	जि.प्र.का. भक्तपुरबाट प्राप्त तामामा सु.ज. मयूर	१	१२१/७७	११.८००	१०००००	सय वर्ष नाघेको
७	५/२७/२०५८	उपत्यका अपराध अनुसन्धान शाखा हनुमानढोकाबाट प्राप्त ढलौटको चक्रसम्वर शक्ति	१	३७	७ किलो		सय वर्ष ननाघेको
८	६/५/२०५८	जि.प्र.का. ललितपुरबाट प्राप्त ढलौटको माछा (अभिलेख भएको)	१	६३/३४	२९.३००	३०००००	सय वर्ष नाघेको
९	५/५/२०५८	प्रहरी प्रधान कार्यालय अ.अ. विभागबाट प्राप्त हरियो मार्वलबाट बनेको बुद्ध	१	१८	१.४००		सय वर्ष ननाघेको

१०	५/१५/२०५८	प्रहरी प्रधान कार्यालय अ.अ. विभागबाट प्राप्त फलामको बुद्ध	१	३५	२.९००		**सय वर्ष ननाघेको**
१०.१		तामाको बुद्ध	१	२५	१.२५०		**सय वर्ष ननाघेको**
११	५/२८/२०५८	जि.प्र.का. भक्तपुरबाट प्राप्त काठको महिषमर्दिनी दुर्गाको मूर्ति	१	२३	१	१५००००	सय वर्ष नाघेको
१२	९/१७/२०५८	उपत्यका अ.अ. शाखाबाट प्राप्त तामाको बुद्ध	१	१७	३		सय वर्ष ननाघेको
१३	९/२९/२०५८	इलाका प्रहरी कार्यालय नवलपुर नवलपरासीबाट प्राप्त ढलौटको महावीर	१	२२	५.६५०		सय वर्ष ननाघेको
१४	११/६/२०५८	जि.प्र.का. काठमाडौं अ.अ. तथा कार्वाही शाखा हनुमानढोकाबाट प्राप्त काठको वाराही टुँडाल थान १, काठको भगवती टुँडाल	२	१००	४.४००	१५००००	सय वर्ष नाघेको
			२०५९				
१	३/१०/२०५९	जि.प्र.कायालय कास्कीबाट प्राप्त तामाको बृद्ध मूर्ति	१	३३	३.९००		सय वर्ष ननाघेको
२	४/३/२०५९	जि.प्र. कार्यालय ललितपुरबाट प्राप्त फलामको फुर्वा	१	१९	.३२५		सय वर्ष ननाघेको
३	६/२२/२०५९	जि.प्र.कार्यालय काठमाडौंबाट प्राप्त ढलौटको सिंह	१	२४	२.२२५	७५०००	सय वर्ष नाघेको
३.१		ढलौटको सिंह	१	२४	२	७५०००	सय वर्ष नाघेको
३.२		काठको लोकेश्वर	१	३१	३.५००	१०००००	सय वर्ष नाघेको
३.३		तामामा सु.ज. चामुण्डा	१	२८	.९००	१५००००	सय वर्ष नाघेको
३.४		तामामा सु.ज. ब्रम्हायणी	१	२५	.५५०	१५००००	सय वर्ष नाघेको
३.५		तामामा सु.ज. महालक्ष्मी	१	२५	.५२५	१५००००	सय वर्ष नाघेको
३.६		तामामा सु.ज. वाराही	१	३१	१.७७५	२०००००	सय वर्ष नाघेको
३.७		तामामा सु.ज. वैष्णवी	१	२८	.९५०	१५००००	सय वर्ष नाघेको
३.८		तामामा सु.ज. रुद्रायणी	१	२८	.९२५	१५००००	सय वर्ष नाघेको
३.९		ढलौटको महिषासुरमर्दिनी (भगवती) को मूर्ति	१	२३	२	२०००००	सय वर्ष नाघेको

३.१०		तामामा सु.ज. नरवाहनदेवीको मूर्ति	१	४३/३१	२	२०००००	सय वर्ष नाघेको
३.११		ता.सु.ज. अक्षोम्य बुद्ध	१	४७	१.६५०	३०००००	सय वर्ष नाघेको
३.१२		ता.सु.ज. अभिताभ बुद्ध	१	५०.५	२.३००	३०००००	सय वर्ष नाघेको
३.१३		काठबाट निर्मित मैत्रेयबोधीसत्वको मूर्ति (टुँडाल)	१	१९१/१९	१४.६००	४०००००	सय वर्ष नाघेको
३.१४		नेवारी लिपिमा लेखिएको अभिलेख भएको ढलौटको भैरव	१	१०.५	.३५०	५००००	सय वर्ष नाघेको
३.१५		तामाको पर्वा	१	१४	.१०००	२०००००	सय वर्ष नाघेको
३.१६		काठको शिवमूर्ति भएको टुँडाल	१	१०६.५/१४	५	३०००००	सय वर्ष नाघेको
३.१७		ढलौटको खादलु	१	१७	.७७५		सय वर्ष ननाघेको
३.१८		ढलौटको ख्याक	१	१८	.५००		सय वर्ष ननाघेको
३.१९		ढलौटको अंखोरा	१	१७	९५०		सय वर्ष ननाघेको
३.२०		ढलौटको शंख	१	१९	८२५		सय वर्ष ननाघेको
३.२१		काठको छेपारो	१	७१	८२५		सय वर्ष ननाघेको
३.२२		काठको देवी मूर्ति भएको टुँडाल (रंग लगाएको	१	८६.५/१५	५.२००		सय वर्ष ननाघेको
३.२३		ढलौटको सिंह	१	१८	८५०		सय वर्ष ननाघेको
३.२४		ढलौटको सिंह	१	१७	७५०		सय वर्ष ननाघेको
४	६/२४/२०५९	जि.प्र.का. हनुमानढोकाबाट प्राप्त ता.सु.ज. दीपंकर बुद्ध	१	२२	१.०२५		सय वर्ष ननाघेको
५	७/५/२०५९	जि.प्र.का. हनुमानढोकाबाट प्राप्त ढुंगाको बुद्ध	१	२७	४.३५०	१०००००	सय वर्ष नाघेको
५.१		ढलौटको पर्वा	१	६२	५.६००	२५००००	सय वर्ष नाघेको
५.२		ढलौटको तारा	१	२५	१.१५०		सय वर्ष ननाघेको
५.३		माटोको हनुमान	१	२२	.८००		सय वर्ष ननाघेको
५.४		पित्तलको स्तुपा	१	४२	४.८५०	१५००००	सय वर्ष नाघेको
५.५		ढलौटको वज्रकीतला शक्ति	१	२७	६.२००	२०००००	सय वर्ष नाघेको

५.६		तामाको स्तुपा	१	३९	१.४००	१०००००	सय वर्ष नाघेको
५.७		तामाको यमुना	१	५८.५	.९००	१५००००	सय वर्ष नाघेको
५.८		काठको बुद्ध	१	३१.५	.९००	२५००००	सय वर्ष नाघेको
६	७/२२/२०५९	जि.प्र.काय काठमाडौं अ.अ.तथा कार्वाही शाखाबाट प्राप्त तामाको दियो	१	४	३००		सय वर्ष ननाघेको
७	८/२०/२०५९	जि.प्र.का. काठमाडौं अ.अ. तथा कार्वाही शाखाबाट प्राप्त ढलौटको कुवेर	१	१४	.७५०		सय वर्ष ननाघेको
७.१		ढलौटको लक्ष्मी	१	९	.३००		सय वर्ष ननाघेको
७.२		तामाको दिया	१	१८	१.१००		सय वर्ष ननाघेको
८	९/७/२०५९	जि.प्र.का. दोलखा अ.अ. तथा कार्वाही शाखाबाट प्राप्त ता.सु.ज. मन्दिरको ढोकाको खम्बामा मोडीने भग्न पाताको टुक्रा	१	२८/१८	२५०	२५०००	सय वर्ष नाघेको
८.१		तामा सु.ज. मन्दिरको ढोका माथि रहने तोरणको भग्न छेपुको टुक्रा	१	४७/३९	.९५०	१०००००	सय वर्ष नाघेको
९	९/१५/२०५९	जि.प्र.का. काठमाडौं अ.अ. तथा कार्वाही शाखाबाट प्राप्त ढलौटको गोपालजी	१	३३	३.२५		सय वर्ष ननाघेको
१०	९/८/२०५९	जि.प्र.का. काठमाडौं अ.अ. तथा कार्वाही शाखाबाट प्राप्त ढलौटको सिंह	२	१८/१०	१		सय वर्ष ननाघेको
१०.१		ढलौटको सिंह	१३	१६/९	.७००		सय वर्ष ननाघेको
१०.२		ढलौटको अप्सरा	१८	१४	२.५०		सय वर्ष ननाघेको
१०.३		तामाको तारा	२	१६	.५००		सय वर्ष ननाघेको
१०.४		ढलौटको शिवलिंग	१	१९	२.५५०		सय वर्ष ननाघेको
१०.५		ढलौटको बुद्ध	१	१९	१		सय वर्ष ननाघेको
१०.६		ढलौटको बुद्ध	१	१४	.५००		सय वर्ष ननाघेको
१०.७		ढलौटको कचौरा	१	८	.३२५		सय वर्ष ननाघेको
१०.८		ढलौटको पानस	१	८	.३००		सय वर्ष ननाघेको
१०.९		ढलौटको गोल्पा अभिलेख भएको	१	७	.७००		सय वर्ष ननाघेको
१०.१०		ढलौटको दियो	१	११	.१५०		सय वर्ष ननाघेको
१०.११		ढलौटको पानस	१	८	.२५०		सय वर्ष ननाघेको

१०.१२		ढलौटको साँचो	१	२३.५	४.५०		सय वर्ष ननाघेको
१०.१३		ढलौटका सिंहहरू	१८	४/३	०५०/०२५		सय वर्ष ननाघेको
१०.१४		ह्वाइट मेटल तिङ्ग	१४	५	१००		सय वर्ष ननाघेको
१०.१५		ढलौटको कचौरा	१	५	२००		सय वर्ष ननाघेको
१०.१६		ढलौटको पाला	१	२	०.७५		सय वर्ष ननाघेको
१०.१७		तामाको दियो	१	६	०.२५		सय वर्ष ननाघेको
११	११/२६/२०५९	जि.प्र.का. काठमाडौंबाट प्राप्त ढलौटको शिव	१	२२	२.२००		सय वर्ष ननाघेको
१२	१२/२०/२०५९	जि.प्र.का. काठमाडौंबाट प्राप्त काठको मानवाकृति	१	११९	१६.३००		सय वर्ष ननाघेको
१२.१		काठको मानवाकृति	१	११९	१६.३००		सय वर्ष ननाघेको
१२.२		काठको मानवाकृति	१	१००	७.४००		सय वर्ष ननाघेको
१२.३		काठको मानवाकृति	१	५३	३.२००		सय वर्ष ननाघेको
१२.४		काठको मानवाकृति	१	४८	१		सय वर्ष ननाघेको
१२.५		काठको मानवाकृति	१	४९	४		सय वर्ष ननाघेको
१२.६		काठको मानवाकृति	१	४६	२		सय वर्ष ननाघेको
१२.७		काठको मानवाकृति	१	३५	१.१००		सय वर्ष ननाघेको
१२.८		काठको मानवाकृति	१	४२	३.३००		सय वर्ष ननाघेको
१२.९		काठको मानवाकृति	१	४४	१.७००		सय वर्ष ननाघेको
१२.१०		काठको मानवाकृति	१	१००	८.२००		सय वर्ष ननाघेको
			२०६०				
१	५/१८/२०६०	उपत्यका अपराध अनुसन्धान शाखा हनुमानढोकाबाट प्राप्त ढलौटको लक्ष्मीनारायण		८	.२००		सय वर्ष ननाघेको
२	७/६/२०६०	उपत्यका अपराध अनुसन्धान तथा कार्वाही शाखाबाट प्राप्त तामामा सु.ज. लोकेश्वर		२७	१.६५०	३५००००	सय वर्ष नाघेको
३	७/७/२०६०	जि.प्र.का. ललितपुरबाट प्राप्त ढलौटको भिमसेन		१७	१.०००	१५००००	सय वर्ष नाघेको
४	८/३/२०६०	उपत्यका अपराध अनुसन्धान तथा कार्वाही शाखाबाट प्राप्त ता.सु.ज. मञ्जुश्री		२२	१.७००		सय वर्ष ननाघेको
४.१		ढलौटको लक्ष्मी		१७	१.०००		सय वर्ष ननाघेको

४.२		ढलौटको लक्ष्मी	१	१७	१.०००		सय वर्ष ननाघेको
४.३		ढलौटको लक्ष्मी	१	१०.५	.४००		सय वर्ष ननाघेको
४.४		ढलौटको षड्क्षेरी	१	२२	१.५००		सय वर्ष ननाघेको
४.५		ढलौटको मञ्जुश्री	१	१६.५	.६५०		सय वर्ष ननाघेको
४.६		ढलौटको वज्रसत्व	१	१५	.६५०		सय वर्ष ननाघेको
४.७		ढलौटको बुद्ध	१	१८	१.२००		सय वर्ष ननाघेको
५	८/१६/२०६०	उपत्यका अपराध अनुसन्धान तथा कार्वाही शाखाबाट प्राप्त काठको तोरण (विच भाग गरुढ र दायाँवायाँ मकराकृति भएको)	१	८४/५३	११.५००	२०००००	सय वर्ष नाघेको
५.१		काठको भैरव आठ वटा हात भएको मुण्डमाला लगाएको	१	७६/३४	१०.६००	२०००००	सय वर्ष नाघेको
५.२		काठको ढोकाको ट्वाकल (कौमारी र गणेशको मूर्ति भएको)	१	६६/२३	५.८००	१०००००	सय वर्ष नाघेको
५.३		काठको ढोकाको ट्वाकल (कुमार र चामुण्डाको मूर्ति भएको)	१	६६/२३	५.८००	१०००००	सय वर्ष नाघेको
६	१२/११/२०६०	जि.प्र.का. काठमाडौं अ.अ. तथा कार्वाही शाखाबाट प्राप्त ढलौटको लक्ष्मी मूर्ति	१	१४	.७००		सय वर्ष ननाघेको
२०६१							
१	१/२८/२०६१	प्र.प्र. कार्यालय अपराध अनुसन्धान विभागबाट प्राप्त ता.सु.ज. तारा	१	२२	१.६२५		सय वर्ष ननाघेको
१.१		ढलौटको तारा	१	२१	१.४५०		सय वर्ष ननाघेको
१.२		ता.सु.ज. षड्क्षरी	१	२२	१.६२५		सय वर्ष ननाघेका
१.३		ता.सु.ज. कुवेर शक्ति	१	१६			सय वर्ष ननाघेको
१.४		ता.सु.ज. ध्यानी बुद्ध	१	१९	१.४५०		सय वर्ष ननाघेको
१.५		ढलौटको कुवेर	१	२०	१.८५०		सय वर्ष ननाघेको
१.६		ता.सु.ज. बुद्ध	१	२१	१६२५		सय वर्ष ननाघेको

१.७		ता.सु.ज. बुद्ध	१	३३	१		सय वर्ष ननाघेको
१.८		ढलौटको पार्वती	१	१४	.९७५		सय वर्ष ननाघेको
१.९		तामाको तारा	१	११.५	.४००		सय वर्ष ननाघेको
१.१०		तामाको वजसत्व	१	१०	.२५०		सय वर्ष ननाघेको
१.११		तामाको बुद्ध	३	१०	३५०		सय वर्ष ननाघेको
१.१२		तामाको टिपट	१	१०	३७५		सय वर्ष ननाघेको
१.१३		ह्वा.मे. सिंह	२	११	७७५		सय वर्ष ननाघेको
१.१४		ढलौटको घण्टी	१	१७	३००		सय वर्ष ननाघेका
१.१५		काठमा ह्वा.मे. जडित धुपर	१	१२	.६५०		सय वर्ष ननाघेको
१.१६		तामाको बक्स	१	२४	५२५		सय वर्ष ननाघेको
१.१७		ह्वा.मे. माने	१	२४	.५००		सय वर्ष ननाघेको
१.१८		स्मोकीङ्ग पाइप	१	२१	५०		सय वर्ष ननाघेका
१.१९		मन्त्र लेखिएको कागज	१	५	.०२५		सय वर्ष ननाघेको
१.२०		हड्डी मेटल वट्टा	२	१०/७	.५५७		सय वर्ष ननाघेको
१.२१		ढलौटको लोकेश्वर (सानो)	१	३.५	.०२५		सय वर्ष ननाघेको
१.२२		जेट र ह्वा.मे. तिङ्ग	१०	६	.८५०		सय वर्ष ननाघेको
१.२३		चीनिया माटोको नसपट	२	७	.०५०		सय वर्ष ननाघेका
१.२४		ह्वा.मे. चुरा	४	६	.०७५		सय वर्ष ननाघेको
१.२५		ह्वा.मे. लकेट	१	५	.०२५		सय वर्ष ननाघेको
१.२६		कपडामा लेखिएको थांका	२	४५/६८	१.१२५		सय वर्ष ननाघेको
१.२७		नीलपत्रमा स्वर्ण र चाँदीको मसिबाट लेखिएको तिब्बती ग्रन्थ	१	३१/९	.९००		सय वर्ष ननाघेको
२	३/९/२०६१	जि.प्र.का. काठमाडौंबाट प्राप्त ता.सु.ज. तारा	१	४६	१५.८००		सय वर्ष ननाघेका
३	३/२४/२०६१	उपत्यका अपराध अनुसन्धान शाखा विशेष उपशाखा हनुमानढोकाबाट प्राप्त ता.सु.ज. ह्यग्रीव भैरव (आसन र पर्वा सहित)	१	३४	४.१००		सय वर्ष ननाघेको

३.१		तामामा सु.ज. लगाएको मञ्जुश्री	१	४०.५	५.१००		सय वर्ष ननाघेको
४	४/१७/२०६१	इ.प्र.का. इटहरीबाट प्राप्त ह्वा.मे.ज. तामाको गुम्वा	१	१३	.३००		सय वर्ष ननाघेको
४.१		तामाको दियो	१	२	.०२०		सय वर्ष ननाघेको
५	८/२५/२०६१	काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला अदालत धुलिखेलबाट प्राप्त ढलौटको बुद्ध	१	१४	६५०		सय वर्ष ननाघेका
५.१		ढलौटको षड्क्षरी	१	१३.५	.३००		सय वर्ष ननाघेका
५.२		ढलौटको ज्वालनायक	१	१४	२५०		सय वर्ष ननाघेका
५.३		ढलौटको थांका	१	८३/५५	.२००		सय वर्ष ननाघेको
६	७/१८/२०६१	जिल्ला प्रहरी कार्यालय रसुवाबाट प्राप्त तामामा सुन जलप गरेको वज्रधरको मूर्ति	१	६०	१०.८००	३५००००	सय वर्ष नाघेको
६.१		काठको गुरु पद्मसम्भव	१	३३	२.६००	७५००००	सय वर्ष नाघेको
६.२		काठको गुरु पद्मसम्भव	१	३१	१.८८०	७५००००	सय वर्ष नाघेको
२०६२							
१	१/१९/२०६२	वडा प्रहरी कार्यालय काठमाडौंबाट प्राप्त नेवारी लिपिमा लेखिएको हस्तलिखित ग्रन्थ	१	३१	१.२००	१५००००	सय वर्ष नाघेको
२	३/१३/२०६२	जि.प्र.का. हनुमानढोका अ.अ. तथा कार्वाही शाखाबाट प्राप्त फलामको फुर्वा	१०	४१,२८	२.३००० .६००, .२००		सय वर्ष ननाघेका सय वर्ष ननाघेका
२.१		तामाको फुर्वा	८	३८,३२	.६००, १.२००		सय वर्ष ननाघेका
२.२		ढलौटको छुचुन्द्रो	६	२०,१९	५.३००		सय वर्ष ननाघेका
२.३		ढलौटको लोकेश्वर	१	४८	.२००, १००		सय वर्ष ननाघेका
२.४		ढलौटको चम्चा	६	२२, १६	१.८५०		सय वर्ष ननाघेका
२.५		ढलौटको वज्रकीला	१	३०	.६५०		सय वर्ष ननाघेको
२.६		ढलौटको षड्क्षरी (टरक्वाइज जडित)	१	२१	.५५०		सय वर्ष ननाघेको
२.७		ढलौटको गरुड	३	१६	१.९५०		सय वर्ष ननाघेको

२.८		ढुंगाको मञ्जुश्री		३४	८२५		सय वर्ष ननाघेको
२.९		प्लाष्टीकको गुरु (तामा, टरक्वाइजको आसन र पर्वाभएको)	१	२१	१.९७५		सय वर्ष नाघेको
२.१०		ढुंगाको निर्वाण बुद्ध	१	२१	१.६५०		सय वर्ष ननाघेको
२.११		ढलौटको तारा	२	२२	१.३७५		सय वर्ष ननाघेको
२.१२		ढलौटको बुद्ध	१	२३	१.४५०		सय वर्ष ननाघेको
२.१३		ढलौटको मञ्जुश्री	१	२३	१.९२५		सय वर्ष ननाघेको
२.१४		तामामा सुन जलप गरेको र टरक्वाइज जडित बुद्ध पर्वा सहित ढुंगाको बुद्ध	१	१७	.८२५		सय वर्ष ननाघेको
२.१५		प्लाष्टीकको बुद्ध	१	१४	.६७५		सय वर्ष ननाघेको
२.१६		तामा र टरक्वाइज जडित आसन र पर्भा भएको ढलौटको मैत्रीय बुद्ध		१८	१.५००		सय वर्ष ननाघेको
२.१७		ह्वा.मे.धौ	१	२३	.४५०		सय वर्ष ननाघेको
२.१८		तामा, हड्डीको काङलिङ्ग (वाजा)	२	३९	.८००		सय वर्ष नाघेको
२.१९		तामा र फलामको कर्ति	२	२१	२५०, .०७५		सय वर्ष ननाघेको
२.२०		ढलौटको ज्वालान्हायकं (ऐना)	७	२२,८	७७५, १.६००		सय वर्ष ननाघेको
२.२१		ढलौटको फुर्वा स्टैण्ड	१२	५	.३००		सय वर्ष ननाघेको
२.२२		ढलौटको विश्व वज्र	२	१९,२६	७७५, १.६००		सय वर्ष ननाघेको
२.२३		ढलौटको कपला	२	१०	.३००		सय वर्ष ननाघेको
२.२४		काठको फुर्वा स्टैण्ड	१२	५	.१२५		सय वर्ष ननाघेको
२.२५		पित्तलको बुट्टा भएको मण्डला	४	१७	.७००		सय वर्ष ननाघेको
२.२६		ढलौटको ग्रग (घण्टी) स्टिक सहित	१	२५	.९००		सय वर्ष नाघेको
२.२७		काठको वज्र	२	३३,२५	.६५०, १००		सय वर्ष ननाघेको
२.२८		ढलौटको अन्ति	७	३६,११	.६५०,१००		सय वर्ष ननाघेको

२.२७		ढलौटको धुपदानी	१	१८	१.४००		सय वर्ष ननाघेको
२.२८		मेटलको धुपदानी	३	३६,३१	.३५०,१२५		सय वर्ष ननाघेको
२.२९		ह्वा. मे. हड्डीको कर्ति	२	२५	.३५०		सय वर्ष नाघेको
२.३०		ह्वा.मे. स्ट्याम्प	२	१२	.१७५		सय वर्ष ननाघेको
२.३१		प्लाष्टिकको खोल भएको चक्कु	३	३८	.४००,३००		सय वर्ष ननाघेको
२.३२		काठको स्टॅण्ड	२	२१	.२२५		सय वर्ष ननाघेको
२.३३		ह्वा.मे. कचौरा	२	७	.२५०		सय वर्ष ननाघेको
२.३४		हड्डीको भैरवको माक्स	१	१०	.०७५		सय वर्ष ननाघेको
२.३५		हड्डीको फुर्वा र वज्र	२५	९,५	.०१०		सय वर्ष ननाघेको
२.३६		मान्छेको खप्पर सादा	४	१८.५, १६.५	.३००	मान्छेको खप्पर ओसरपसार र विक्री गर्न नपाइने	
२.३७		मेटल जडित मान्छेको खप्पर	२२	१७.५,१९	.२५०,.३७५	मान्छेको खप्पर ओसरपसार र विक्री गर्न नपाइने	
२.३८		ह्वा.मे. जडित डमरु	३	१२	.२५०		सय वर्ष ननाघेको
२.३९		काठको डमरु	३	११.५,८	.२००,.०७५		सय वर्ष ननाघेको
२.४०		हड्डीको फुर्वा	३	२३,२०	.१००		सय वर्ष ननाघेको
३	५/१६/२०६२	जिल्ला प्रहरी कार्यालय हनुमानढोकाबाट प्राप्त ढुंगाको चतुर्मुखी शिवलिंग	१	४१, ३९	३९.९००	८०००००	सय वर्ष नाघेको
४	६/२३/२०६२	जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंबाट प्राप्त ढुंगाको भगवती	१	१४	५००	१००००	सय वर्ष नाघेको
४.१		ढलौटको दुई हातमा त्रिशूल र शंख लिएको रुद्राक्षमाला लगाएको शिव	१	३३	१.७००	२००००	सय वर्ष नाघेको
४.२		किटको विभिन्न मानवाकृति र घोडचढी भएको मूर्ति	१	१२	.८००	१०००	सय वर्ष नाघेको
४.३		ढलौटको लोक सांस्कृतिक मूतिर्न आसन सहित भैरव आकृति	२	४८	४.४००, .०५०		सय वर्ष नाघेको
४.४		ढलौटको घोडा चढेको मानवाकृति	४	१५, ७	.२००, .०२५		सय वर्ष ननाघेको

४.५		ढलौटको मानवाकृति	४	१३, ८	.१००		सय वर्ष ननाघेको
४.६		ढलौटको मानवाकृति	३	१९	.५००		सय वर्ष ननाघेको
४.७		ढलौटको घण्टी	१	१८			सय वर्ष ननाघेको
५	७/९/२०६२	जिल्ला प्रहरी कार्यालय ललितपुरबाट प्राप्त तामाको गजुर सहितको भिमसेन भैरवको मुख	१	८९	८.१००		सय वर्ष ननाघेको
५.१		तामाको गजुर सहितको भिमसेन भैरवको मुख	१	५३	४.३००		सय वर्ष ननाघेको
५.२		तामाको गजुर मात्र भएको मूर्तिको टुक्रा	१	५५	१.५००		सय वर्ष ननाघेको
६	७/२०/२०६२	जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौं अ.अ. तथा कार्वाही शाखाबाट प्राप्त काठको टुँडाल	१	५५	४.७००	६००००	सय वर्ष नाघेको
६.१		वडा प्रहरी कार्यालय स्वयम्भू अ.अ. तथा कार्वाही शाखाबाट तामाको गणेश	१	१३	.४००		सय वर्ष ननाघेको
			२०६३				
१	३/२/२०६३	जिल्ला प्रहरी कार्यालय कन्चनपुर महेन्द्रनगरबाट प्राप्त दुर्गाको सूर्य	१	२४	२.४००	१२५०००	सय वर्ष नाघेको
१.१		ढलौटको शिवमूर्ति	१	३६	५.५५०		सय वर्ष ननाघेको
१.२		पित्तलको सिंहासनका टुक्राहरु	९	१९, ४	.२२५		सय वर्ष ननाघेको
१.३		तामाको गणेश आकृति कुँदिएको पाता	१	१०.५	.०२५		सय वर्ष ननाघेको
२	४/२२/२०६३	जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंबाट प्राप्त ढलौटको गणेश	१	५६	७.८००		सय वर्ष ननाघेको
३	४/७/२०६३	जिल्ला प्रहरी कार्यालय कन्चनपुरबाट प्राप्त ढलौटका घण्टीहरू	१९३				
४	५/२४/२०६३	इलाका प्रहरी कार्यालय बुटवलबाट प्राप्त अष्ट धातुको बुद्ध	१	४५	१२.५००	२०००००	सय वर्ष नाघेको
५	६/२४/२०६३	जिल्ला प्रहरी कार्यालय काठमाडौंबाट प्राप्त पित्तलको मकर (सिंहको टाउको जस्तो देखिने छिउसिन भनिएको)	२	२९	१.१००	५००००	सय वर्ष नाघेको

६	८/१४/२०६३	महानगरीय प्रहरी वृत्तबाट प्राप्त ढलौटको पाला	१९	४	२५०		सय वर्ष ननाघेको
६.१		तामाको दियो	१	३	.१००		सय वर्ष ननाघेको
६.२		ढलौटको घण्टी	१	२३	२.९००		सय वर्ष ननाघेको
६.३		ढलौटको घण्टी	१	१६	१.१००		सय वर्ष ननाघेको
७	९/१९/२०६३	जिल्ला प्रहरी कार्यालय अछाम अ.अ. शाखाबाट प्राप्त ढलौटको झारी	१	२८.५	.८००	१५०००	सय वर्ष नाघेको
७.१		ढलौटको पानस (भाँचिएको)	१	३७	.४५०	५०००	सय वर्ष नाघेको
७.२		ढलौटको पानस	१	३९	.८५०	५०००	सय वर्ष नाघेको
७.३		ढलौटको धुपौरो	१	१७	.९००	१५०००	सय वर्ष नाघेको
७.४		ढलौटको टिकादानी	१	३८	३.३००	५०००	सय वर्ष नाघेको
७.५		ढलौटको घण्टी	१	८	३००	५०००	सय वर्ष नाघेको
८	१०/१९/२०६३	जिल्ला प्रहरी कार्यालय प्यूठानबाट प्राप्त ढुंगाको सरस्वती	१	१९	.४००	१०००००	सय वर्ष नाघेको
९	९/१७/२०६३	महानगरीय प्रहरी अपराध महाशाखाबाट (चोरी उपशाखाबाट प्राप्त ढलौटको कुबेर)	१	५०	१०.४००		सय वर्ष ननाघेको
१०	८/१०/२०६३	महानगरीय प्रहरी परिसर काठमाडौंबाट प्राप्त ढुंगाको भगिरथ	१	२०	.७००	३०००००	सय वर्ष नाघेको
११	११/१/२०६३	महानगरीय प्रहरी परिसर काठमाडौंबाट अ.अ. तथा कार्वाही शाखाबाट प्राप्त ढुङ्गाको तारा	१	४३, ४०	४५.५००		सय वर्ष ननाघेको

वि.सं. २०५४ देखि २०६३ सालसम्म विभिन्न ठाउँबाट चोरी भएको जानकारी प्राप्त भएका मूर्तिहरु र सांस्कृतिक वस्तुहरु

२०५४ साल	
(१)	२०५४।४।१२ गते ललितपुर उ.म.न.पा. वडा नं. १९ होगलस्थित दिपंकर गुठीमा रहेको **बुद्धको मूर्ति थान १**
(२)	२०५४।८।२४ गते ग्रोभ्राटेश्वर महादेव मन्दिरबाट ढुंगाको अम्रेश्वर महादेव मूर्ति सहित १३ थान अन्य पुजाको सामान ।
(३)	२०५४।९।१५ गते भक्तपुर न.पा. ३ बाट श्री ब्रम्हायणी देवीको मूर्ति थान १ ।
(४)	२०५४।९।२४ गते स्वयम्भू क्षेत्रबाट चोरी भएको मूर्ति थान ४ ।
(५)	२०५४।५।३१ गते श्री रानीबास मठ अमृतजंग (बारा) बाट चोरी भएको कृष्ण मूर्तिको सहित थान ८ ।

(६)	२०५४।४।२८ गते ल.पु. वडा नं. ७ स्थित सातपुर महाविहार चिकंवहीलबाट शाक्यमुनी बुद्ध र दींपकर तथागतका मूर्ति थान २।
(७)	२०५४।३।२२ मा लुभू गा.वि.स. १, ललितपुरबाट महालक्ष्मी महाभैरवको तोरण थान १।
	२०५५ साल
(१)	२०५५।१।२० मा पाटन दरबार क्षेत्र वडा नं. १८ क्वालखुस्थित उमा महेश्वर मन्दिरको काठको तोरण थान १।
(२)	२०५५।४।१ मा पाटन मंगलबजारबाट श्री मणीकुमार गणेशको शीर भाग चोरी भएको थान १।
(३)	२०५५।७।२८ गते सुनखुरी पकलीबाट हराएका मूर्तिहरू थान ७, र विभिन्न आकारका शालीग्राम थान १५।
(४)	२०५५।९।२।७ मा पाटन वडा नं. ११ ज्योवहाल मन्दिरको द्वारमा रहेको तोरण थान १।
(५)	२०५५।१०।१२ गते पाटन दरबारको उत्तर तर्फको १६ खुट्टे पाटीको पूर्वतर्फको (एउटा) टुँडाल थान १।
	२०५६/५७ साल
(१)	२०५६।३।२ गते फर्पिङ्ग शहरमा हरीशंकर जात्रामा पूजा गरिने अर्धनादीश्वर तामाको चतुमूर्ति शिवलिङ्ग थान १।
(२)	२०५६।२।२१ मा काठमाडौं म.न.पा. वडा नं. २८ वाङ्गेमूढा (थायमरु चोक) मा चारमुखे महादेव मन्दिरको सूर्यको मूर्ति थान १।
(३)	२०५६।९।२३ मा पाटन स्मारक संरक्षण तथा दरबार हेरचाह कार्यालयबाट पाटन दरबार मूलचोकस्थित आगनदेव मन्दिरको ३ वटा तोरण हराएको थान ३।
(४)	२०५६।९।३० मा पशुपति राजराजेश्वरी प्राङ्गणमा रहेको नवदुर्गा मन्दिरको तोरणमा रहेको शिवपार्वती र भित्तामा रहेको भैरव मूर्तिहरू थान २।
(५)	२०५७।१।१६ भ.पु.न.पा. वडा नं. १४ स्थित जेठा गणेश कोलाछें टोलको निम्न तपशिल बमोजिमका सामानहरू
	(क) ६ हात भएको गणेश मूर्ति थान १।
	(ख) ६ हात भएको गणेश मूर्ति थान १।
	(ग) कृष्ण प्रसाद प्रजापतीले चढाएको गणेश थान १।
	(घ) पित्तलको मभौला खालको थाल थान १९
	(ङ) दलु समाई रहेको मानिसको मूर्ति दलु थान २।
	(च) ध्वजा समाई रहेको शेरको ढलौटको मूर्ति थान २।
	(छ) ६ ईन्च उचाईको ढलौट सिंह थान २
(६)	२०५६।११।१७ गते नक्शा स्थल जाँच गर्ने क्रममा ललितपुर पटुकोमा रहेको नारायण मन्दिरको पूर्वपट्टीको छाना पाखाको दुई कलात्मक टुँडाल दुई महिना अगाडि चारी भएको थान २।
(७)	२०५७।१।४ मा कीर्तिपुर न.पा. वडा नं. ४ स्थित चिलेचो विहारको जगतपाल महाविहारको दिगी छें को मूल ढोकामा रहेको पित्तलको कलात्मक तोरण थान १।
(८)	२०५७।१।९ मा का.जि. वडा नं. ३० स्थित अन्नपूर्ण मन्दिरको उत्तरतर्फ रहेको तोरणको तामामा सुन जलप लगाएको मूर्ति थान २।
(९)	२०५७।१।१२ मा पाटन दरबार मूलचोक पस्ने मूलढोकाको खोपामा रहेको माटोको सातौं शताब्दी पुरानो गणेशको मूर्ति थान १।
	२०५७/५८ साल
(१)	२०५७।११।२६ गते भक्तपुर नगरपालिका वडा नं. ६ इनाचोस्थित महेश्वरी देवीको द्योछें (आगन घर) बाट महेश्वरी
	देवीको (विस्केट जात्रामा खटमा राखी जात्र गरिने करीव १४ ईन्चको लम्बाई भएको महेश्वरी देवीको मूर्ति थान १।
(२)	२०५७।१२।१३ गते राती का.म.पा. वडा नं. २८ नघल टोल अवस्थित काशी स्वयम्भू महाविहारको मूल (ठूलो) स्तुप माथि उत्तरतर्फ रहेको करीव १० ईन्चको तामाको पातामा सुन जलप गरेको अमोघसिद्धि (बुद्ध) को मूर्ति सहित अरु २ थान मूर्ति हराएको।
(३)	२०५७ साल चैत्र १५ गते चोभार जल विनायक मन्दिरको वहुमूल्य सामानहरू चोरी भएको

	२०५८/५९ साल
(१)	पाटन दरबारको मूलचोकको दक्षिण सु जु ढोकाको माथिल्लो भागमा तोरण मुनी रहेको देवीको मूर्ति हराएको (२०५८।४।२२०) थान १ ।
(२)	गा.वि.स. सतुंगल काठमाडौं वडा नं. १ देखि ४ सम्म रहेको बेसी गाउँस्थित लाछी टोलमा रहेको पित्तलमा सु ज भएको भैरवको मुखाकृति (मास्क) हराएको । २०५८ साल माघ २ गते राती हराएको थान १ ।
(३)	चाँगुनारायण मन्दिर परिसर भित्र रहेको छिन्नमस्ता मन्दिरको ढोका माथिको तोरणमा रहेको महालक्ष्मीको मूर्ति थान १, ढलौटको मूर्ति थान १ हराएको (२०५८।५।१९) ।
(४)	२०५८।९।१ मा ल.पु. लुभु गा.वि.स. वडा नं. १ स्थित पुरातात्त्विक रूपमा रहेको श्री महालक्ष्मी महाभैरव मन्दिरको मुलढोकाको माथिल्लो भागमा रहेको तोलाँ (तामाको पातामा सुन जलप लगाइएको श्री महालक्ष्मी, गणेश र कुमार तथा अन्य मूर्तिहरू कोरिएको पाता) हराएको जानकारी यस विभागमा आएको ।
	२०५९/६० साल
(१)	२०५९।३।२६ गते राती दोलखा बजारस्थित भीमेश्वर मन्दिरको प्रवेशद्वारमा सजाइएका क्षेत्रपाल देवता, कुमार गणेशको मूर्ति २, सिंहो मूर्ति २, नागको मूर्ति २ गरी जम्मा ७ वटा मूर्ति हराएको ।
(२)	२०५९।५।२६ गते राती नक्शाल भगवती मन्दिरको मुख्य भगवतीको मूर्तिमाथि जडान भएको पित्तलको अष्टमंगल चोरी भएको ।
(३)	२०५९।५।२६ गते चोरी भएको नक्शाल भगवती मन्दिरको ढलौटको महीषमर्दिनीको मूर्ति बरामद भई मिति २०६२।२।२९ गते पुनस्थापनाको लागि फिर्ता गरिएको ।
	२०६०/६१ साल
(१)	२०६०।५।१ मा कीर्तिपुर न.पा. वडा नं. १ स्थित बाघभैरव मन्दिरको पहिलो तलाको दक्षिण मोहोडाको पूर्व देखि दोश्रो टुँडाल थान १ हराएको
(२)	२०६०।५।१७ गते भक्तपुर न.पा. वडा नं. ८ चासुखेल स्थित श्री चण्डेश्वरी मन्दिरको थान ३ टुँडालहरू हराएको ।
(३)	२०६०।७।१६ गते स्पेस टायम्स दैनिकको समाचार अनुसार ठमेलस्थित सिंहसार्थ वहु गरुढ भगवान वहालको मूल ढोकामा रहेको तामाको पातामा सुन जलप गरिएको जातिका अजिमा माताको थान १ मूर्ति चोरी भएको ।
(४)	२०६०।१०।१२ गते श्री धन्दो चैत्य चावहिलको अभिताम बुद्धको मूर्ति निल जडित मुकुट र चाँदीका किकिम्पाहरू चोरी भएको ।
(५)	२०६१।१।७ गते ललितपुर स्थित त्यागल गणेश मन्दिरको थान २ टुँडाल हराएको ।
	२०६१/६२ साल
(१)	२०६१।४।२० गते राती पशुपति क्षेत्रबाट चतुर्मुखी शिवलिङ्ग हराएको थान १ ।
(२)	२०६१।६।२४ गते का.जि. का.म.न.पा. २६ यट्खा बाट विहारको दुईवटा मूर्ति (सारीपुत्र र मौदगल्यायन) थान २ हराएको ।
(३)	२०६१।७।२० गते करीव दिनको २:३० बजे दत्तात्रयस्थित धातुकला संग्रहालयको खुला प्रदर्शनमा रहेको पित्तलको म्हयखापा थान १ हराएको ।
(४)	२०६१।१२।२० गते पशुपति क्षेत्रको शंकर नारायणको मूर्ति थान १ हराएको ।
(५)	२०६१।१।२७ गते भक्तपुर नगरपालिका वडा नं. ८ टिकुन्छे चासुखेल चण्डेश्वरी मन्दिरबाट चण्डेश्वरी मुखी थान २ हराएको ।
	२०६२/६३ साल
(१)	२०६२।८।२२ गते राती श्री रातो मच्छिन्द्रनाथ मन्दिर ल.पु. श्री त:वहालस्थानमा रहेको काया बायाको पित्तलको छाताको नागको मूर्ति चोरी भएको ।
(२)	२०६२।१०।२० गते विहिबार राती का.म.न.पा. वडा नं. १२ मुसुमवहाल, लस्कननीको काठको आदित्यनाथ लोकेश्वरको करीब ३ फिट अग्लो मूर्ति चोरी भएको साथै अन्य चार वटा मूर्तिहरू पनि चोरी भएको ।
(३)	२०६२।११।१५ गते राती श्री रातो मच्छिन्द्रनाथ मन्दिरको ढोका माथि रहेको ता सु ज तोरणको वीचभागमा रहेको पाताको महामञ्जुश्रीको मूर्ति चोरी भएको ।

माथिको तथ्यांकबाट नेपाल प्रहरीले सांस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण र चोरी निकासी रोकथाम गर्नको लागि महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको देखिन्छ । विभिन्न सरकारी निकायहरू, पुरातत्त्व विभाग, नेपाल प्रहरी र जनस्तरबाट सो विभिन्न प्रयास हुँदाहुँदै पनि सांस्कृतिक सम्पदाहरूको चोरी निकासी रोकिएको छैन । वर्तमान समयमा देखिएको यस समस्यालाई समाधान गर्नको लागि साँस्कृतिक सम्पदाहरू भएका ठाउँमा बसोबास गर्ने सजग नागरिकहरूबाट नै सहयोग पुग्न सक्ने देखिन्छ । सांस्कृतिक सम्पदा भएका ठाउँहरूमा बस्ने नागरिकहरूले निरन्तररूपमा सम्पदाहरूको हेरचाह गर्ने, त्यस क्षेत्रमा देखिने संदिग्ध व्यक्तिहरूको बारेमा जानकारी गराउने, सांस्कृतिक सम्पदाहरूको सुरक्षाको लागि टोल टोलमा सुरक्षा समिति बनाउने, महत्त्वपूर्ण सांस्कृतिक सम्पदाहरूको सुरक्षा नीति अख्तियारी गर्न सकिएका खण्डमा आधारहरू तयार गर्ने गरेमा अवश्य पनि चोरी निकासी कम हुन सक्छ । साथै सांस्कृतिक सम्पदाहरू भएका ठाउँमा सांस्कृतिक सम्पदाको महत्त्वलाई प्रकाश पार्ने शैक्षिक कार्यक्रमहरूका साथै सांस्कृतिक सम्पदाहरूको सम्वर्द्धनको लागि ऐन, नियम र अर्न्तराष्ट्रिय Convention हरूलाई कडाईका साथ लागु गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

गताङ्कको बाँकी

११९

माबेलको अवञ्म हरिमा वोशलपञ्चा बैंचोवोज्याल — १

सि· स्यावावञ्चा तेमाढुँ — १

सि· २ दोखिढुँ — १

सि· छिमारिस्यातीं वञ्चा ढुँढुँ पढुँ — १

फलाक्याप्रजा· यो लिले· क्षेत्रडामा छन्याको — १

माडबैड १ न भैड्न्या रहेनछ· गाउमा छोडिदिंछो· — १

ईनहरूलाई रोजको जनही २ मानादी· सुवाई राख्याकोछ·

प्र· येवदी· १रोज ६मा·

माहापण्डी श्री प्राइम् मिनिष्टरका हजुरमा· श्री मिनिष्टर जनरलवाट लेषी चढ्ाई पठायाको· ये सतरफ रसद· आज सम्म· जो चलान भयो अव यो चिठी पुग्नी वित्तिकै यसतरफ रसद चलान गर्नु फलाकको वाटोला माव गर छौर गुम्वा जाहाँ ईछ यानी न चुडन्या सर्दिनला ग्न्या पकार रसद घर चाडो वनाउनु पठाउन्याकाम गर्नु ष रजयारहतुर रसद पुगनु सगैडन्या गरि रसद चलाउन्या काम गर्नु भनी लेषी शिक्षा आयाका कुरालाई न आगोर अपल्टनूका अफिसर पल्टन लाई लेषी पठाउन्या काम गर्या रसदको कुरालाई यनी मेस तर्फ चलान हुन्या रसद वंदगरि पुर्व फलाक तरफको वैरोवस्त गर्न्या नजवीज मिलाई चलान गर्नु लामाको विस्तार विंति चढाइ पठाउला· शुभम्

प्र येवदी १रोज ६मा·

गैलेवमन श्रीप्राईमिनिष्टर वाट श्री जनरल कमांड जङ्गबहादुर कुवर राणा जीके लेषीगयाको
नाकलाबारका हाल मिनिष्टरि भिक्षपारि वनायाका आड किल्ला कोनकसार सुनआनि
तुनआनी जनिछन् नाकलाबारका हुलाकाकोरहेछन् भन्या विस्तार सहित नाकलाबार वाट
तुनआनी सुनआनी ये निवास भंन्या लेष्याकोफर्द पठायाछौ आइपुगी विस्तार वुझी यो
नाकलाबार देषी गर्नु कठाना ९।१० दिनको वाटोछ भनी भंछन् ठानालगायेन ल्हासा स
मन वासकोस कागजवनाउनलगाईराष्याकोछ नयारहुनी मात्र चह्राइ पठाउला भनी
लेष्याकौ कुरालाई ठानालगायेन ल्हासा समनको वास कोकागज नयारहुनी मात्र चह्राइ
पठाउन्याकाम गर्नु गर्नुकठानाका केवाले केही फौज जमायाको पनी गोर्षाको फौज आ
यो भन्या सुनी लदाकतर्फ रायेछ त्यहा गै फौज जमायाको पनी अवर वुझी लेषी पठाउ
न्याकाम गर्न्यै छौ याकैमा भयाको फौज ईठी सिसिर नाजी भन्याका जगामा गै ३।४ सये
जति फौज जमायाकोछ भंन्या षवर ल्यायाछन् त्यहादेषी पछि येति फौज जमाया न
जमायाको वुझनलाई मानिस पठाउन्याकाम वेस भयेछ नाकलाबार सिमो निर्मा
या साका अंमलका १०।१२ मौजे रह्यादछन् अंग्रेज संगको सरहद नाले यासका १०।
१२ मौजे आहा फौकी वन्दोवस्त गर्नालाई कसो गर्न्या हो भनी लेष्याका कुरालाई यासका
१०।१२ मौजे नाकलाबार लाई सिमो निर्माइन् भंन्या अंग्रेज संगको चसकन पर्न्या गरी
अघी देषी नाकलाबार लाई मानिआयाका रितसंग सिमोको वन्दोवस्त लाई ठिकाई
वंदोवस्त गर्नु हुंदैछ ठिकाइसलननसंग वंदोवस्त गर्न्याकाम गर्नु अंगरेजका हुलाका
मा आफ्नातर्फको वाट वेजाई वेरन कुनै कुराको हुननपावस येस कुराको कडा गैमष
र्दि राषी हिउ पर्न्या समयेलाई दारु वाकाठ र दर्जि दिनलाई सु ल्याआगारि र सदैगै
हको वन्दोवस्त गर्न्याकाम गर्नु विकटमार हन्या आहार र डरा सिपाही हरुलाई अ

फत्ता आफना विकट तरफको बाटो गरि भोट तर्फ जान्या कोही आयो भन्या हाम्रा राहा
दानीली ख्रास्उन्यालाई छोडनु हाम्रा राहादानी नली आउन्यालाई नछोडनु विना राहादानीले
जानु दैन उर्दि छैन भंनु उर्दि छैन भंदा भंन्दै पनी कलगर्‍यो भन्या पक्रि ल्याउनु पक्र
दा हात छाड्या भन्या आफुले पनी हात छोडनु भोट तिर बाट कोही हतियार ली आयो भ
न्या हातहतियार थोसी ली नेस्रा निसलाई हामी संग ल्याउनु हात हतियार थोस्दा व
लगर्‍यो हात छोड्यो भन्या आफुले पनी उसलाई हात छोडनु भनी उर्दि दिन्याकाम व
छियागन्या छौ विकट राखना भोटेले हाम्रा फौजले चालन पाई कन हाम्रा विकटलाई मा
रि दिनन् विकटले हाम्रा राहा फौजले थाहा पाउन्या गरि विकट राखन्या काम गर्नु रातमा
३ जना भोट्या नाकलाघार तर्फ बाट घोडा चढी राहादानी नली भोट तर्फ गयाका टोया
गाउँमा वस्याका विकट वालाले गयाको थाहा पाई घोडाको पाईलो हेर्दै जादा पैले फेला प
र्न सकेन छन् ४।५ कोस पुगी फेरि आउँदा नीज ३ जना भोट्यालाई फेला पान्या छन्
र विना राहादानीले जान दिंदैन भंदा भोट्याले पैले हात छोडदा हाम्रा विकटले भोट्या
२ लाई काटी अरु भोट्या भागि गयाछन् भंन्या बिस्तार लेखी आयाका कुरालाई हवल्दार सि
पाही ले वेस सिहिनित गर्‍याछन् त्यो सिहीनत गर्न्याका रिझावापत ताहा वाली थान
गीमा हवल्दार लाई ज्मादार गरिदिनु सिपाहीलाई जुद्दा गरिदिनु नि ३ घोडा कस्सा रह्या
छन् काहा का रह्याछन् पत्मालगाई जेसी पठाउन्याका मगर औनआ अम्बल भयाको छ
के हैं कुनी छौरगुन्वा लाई भयाका रैतिका थिती वंदोवस्त भयावमोजिम ताहा लाई प
नी थितीका लाल मोहर दस्खत गरि पठाइदियाका छन् सोवमोजिम ऐस्तो थिती भै आ
येछ भनि सवैलाई सुनाई लाल मोहर दस्खतवमोजिम वंदोवस्त गरि दिन्या काम गर्नु
नआमुलुक को वंदोवस्त गर्दा आहा को हाम्रा पुराना रित संग वंदोवस्त होईसक्दैन
पछि जो होला सो गर्‍हौंला हाल नआमुलुक छ तर तमसुक गरि रैति राजी रहन्या

पाठसँग बन्दोबस्तका मगन्या बढीया होला औ ल्हासाका बडा अँम्बावाट भोट्गोर्षा केम
घावँदोबस्त गराई दिँछु भनी डाकि पठाउदा टेक्याको जमीन् को अम्वल् भन्ल्हाषो
र्च भयाको रुपैया दियागर्छन् भन्या घागर्नु टेक्याको जमीन छोडी थानगर्नु भनी
अह्राई घावन्दोवस्त लाई कर्णेल् सिंहवीर पाडे अजाँन्चि सिद्धिमान सिंराज भण्डारी श्रि
हार विर्जिनर सिं लाई सिका जुड कि छ्वामा अँम्वासँग पठायाको हो जमिनका कुरालाई
वादसाहको हो होइसक्केन भोटले वेजाइ वेहन् गर्‍याका नौकलमको दंड २ विगाँका रुपैया
नेसमाथी केही वेकुइ आनास्मेत ३ लाख रुपैयाली श्री प्राइम् मिनिष्टरका पिछा पार्नु
न्छिनी आभारादार स्मेत साथ गरि भोटका भारादार लाई तिनहरुका संगमा पठाइदिँ
छौ भनी अँम्वावाट भन्याछन् सो षवर हामा घागर्ने जान्या वाटले पनी आयो टेक्याको ज
मीन छोडी मुनको डाडो दिसामनी घाइन सक्केन दुष पाउन किन जाँछौं भनी भंदा फर्कि
गया येति भंदापनी १ फेरा आहान आई मानेन् भन्या अम्वा वाट पठायाको मानिस्ला
ई रोकनु मुनासिप पर्दैन लिआउनु भनी कर्णेल सिंहविर पाडे लाई आहावाट लेषि
गयाको छ तिनिहरु आहा आया पछी हामीले भन्यावमोजीम् घा भयो भन्या वढीयै भयो
भयेन भन्या सवै चाहिन्या रसद गैह्र जंगी षर्च जाना जयार गरि आगे साल लड्नु पर्न्या छ
ताहा पनी आजसम्म जो अम्वल् भयो हाल वढी लड्न्याका मन गर्नु ताकला सारमा फेरि
ज लाई वर्ष दिन सम्म आन पुग्न्या गरि रसद दारु गोली गैह्र को वन्दोवस्त हि उपर्न्या ज
गा छ वला लाई पालले होईसक्केन घर स्मेत वनाई विकट पहरा राषी आड्डा सव
दीरी हुसियारी सँग रहन्याका मगन्या वढीया होला शुभम्

प्रआषाढ वदी ४ रोज ७ मा

ताहा पछी श्री मिनिस्टर जनरलका हजुरमा श्री जनरल धीर समसेर जङ्ग कुवर राणा

जीवाट से बीच हाई पठायाको जेष्ठ सुदी १५ रोज ५ का दिन ख्या करलिं आङ मारह्या का फौज
मा चलाइ गरि ६ घडी दिन चढ्दा लडाईं सुरु भै अढाई घडी सम्म हेजरका फुट्न्या
गोला ३७ ~~[illegible]~~ वम गोला २५ चार पनीका जगी गोला १०० गिराफ गोला ६ येक पनीका
गोला ३५ ज्मा गोला १९३ हांन्दा उसले पनी आङ वाट ६।७ गोटा जजाल र २० तोलाका गोली
खान्या तोप ९ ले वरोवर फैर गर्‍यो अढाई घडी सम्म हामा तर्फ वाट हांदा आङ वाट षेकप
नी ननी सकी बंदुक ले पनी फैर न गरि आडै माडि भीवती रह्या र येसै विचमा २ हैरेका सुराप
नी भाग्या ४ पनीको लकरपेच पनी भांचिन्दा सेरा नज वीजमा अव तो थकी मर अनाना
ज्यादा खर्च गरि दुस्मन लाइ सिकिस्त नलाग्न्या नव रहें यस्ता दाहिन्या वाउ पट्टीका टिप्पा येक
येक पनीका तोप स्सन गरि श्री काली प्रसाद कोरेन दुइन लेफ्टेन दुइन लाई चलाई भोयाको
सी पश्चिम श्री सबुज सेर पल्टन भायाँ सि पुर्व पट्टी श्री काली बक्स वर्द वानी पल्टन तारि ४ रै
पल्टन का पट्टी पट्टीको आला राम गरि फौज वका और आङ वाट दुस्मन ले वंदुक तोप जजा
लले येकै वाजी फैर गर्दा हाम्रा अफिसर हरुले आफ्ना आफ्ना पल्टन ले डवन गरा मार उ
ठेको फैर गरि सक्या पछी विगुल ले लुट ग्रेप क्लोज आवजाउन लायार फौज ले हल्ला गरि
आङ दषल गर्‍यो दुस्मन लेर यो आङ गोर्षाली लाई दषल गर्न दिन्यौछैनौ हयाउला भनी भ
रोसा राख्याको रहेछ आङ पनी वडो मजवुत संगवनायाको रहेछ आङ कील माई भोयाको
सी पश्चिम पट्टी हात ३७४३ पुर्व पट्टी हात ४८०० ज्माल माई हात ७५४३ रहेछ ने सोनौरको
आङ मा ५ हजार दुस्मन को फौज रहान हतियार खर्जाना रसद पानी को मजवुत गरि
वस्याको रहेछ मेरो अकल वर्कत ले होइन श्री ५ महाराजमिनिस्टर साहेब ज्युका अ
कल वलले आङ का अगाडी दाहिन्या वाउ काटी प्यामा रह्याको दुस्मन र आङ मा
रह्याको दुस्मन लाई हजुर वाट तालीम गरि वक्स्याको हुनाले अंगरेजी नवर लि
[illegible] सिन भडाई सरगर्‍या दुस्मन का घाइत्यार पक्री याका मारियाका हाम्रा
तर्फ का घाइत्यार मुक्त भयाका तपसील वारको कागज वाट जाहेर होला मुका

मच्याकर्लि ·श्रुभम्·

याम् भिन्न का ·फर्द कोनकल

१२साल् जेष्ठ श्रुदी १५रोज ५का दिन ·च्याकर्लि आड्का ·लड्डा गीमा ·भोट्याहरू हारी· भागीजाक्ष ·आड्मा ·बाटामा छाडीगयाको मालगीड्डु कोना येदान् ·भै आयाकाबमोजिम नपसिल्·

नपसिल्·

निसान्	४	बंदुक	२५१
बर्छी	१२५	जजाल्	४
च्यापसा	२०	कुँदा स्मेत् कोनाल्	३
छुरी	३२	खाली ·नाल्	१
पिनल्या ·बाटा·	६०	लस्करी	[illegible]
३ कसौडी·	२६	कुन्दा स्मेत् कासदेनाल्	२०५
काशाका थाल्	१	खालीनाल्	४०
चिमादान·	११	भाचिमाको खाली नाल्	२
नावाका	६	सिसाकागोली·	१०५[illegible]
फलामका	५	जजाल्को	१३८
खालीजोर	१	लस्करि को	१०३६२
फलामकाठोपी·	२९	[illegible] नाल्	५
सहनाइ	२	फलामको मा[illegible]	२१
ढकनी	३[illegible]	फलाम [illegible]	८
फलामको	[illegible]	[illegible]	[illegible]

मांवाको	४	डाबू	१२
पिनल्या	१६	फलामका	६६
पिनल्या छापरि	२	मांवाका	२
राङ्‌को थली या	१	पिनल्या	२
ढलव्‌ट् काङ्का	१	पलैनाको ढाका	१
चवर	६	चम्च्या	१३
घोडाका घाटी मा लाउन्या पिनलले		चादीको	२
वाध्याको लानु	१	मांवाको	२
आसी ठुलो	५	पिनल्या	२
पिनल्या चालनी	३	फलामको	६
ढलव्‌ट् वद्दा	१	मांवाको धुपौरा	४
पिनलले वाध्याको काठको दिर्का	१	पिनल्या दियो	२
ढलव्‌ट् फा सामादान का टुका	१	गावाका सस्यानी	३
रिकाप् जोर	४	वैचारा	२
फलामको कलमदान	१	अलाटी	१२
ऐ — कावधान	४	ऐ — कासोत्या	२२
ऐ — काधुपौरा	१	थैट	३
तोपका पांग्रा स्नेत्का नुअना	२	तालचा जोर	१
च्याम ठन्या थां	५	पिनलले वाध्याको काठको ठेकी	१
घोडाका काठीजोर	३	सिसा टुका	९
वारुद हाल्न्या नुकी माला	२८	फलामका टुका टुकी भयाको वमो थैला	१

चिमासान्या नथना	१	पोसकलेसन्या पिङ्का	१
फलामको चलनी	१	श्यागा	२
घोडाका दापमाठोकन्या नालजोर	२	नैवेद पात्र	१
चिमादानका विर्का	२	तामाकाजेब	१२
माथीकावस्नु	१२	मोरूपा	१२
भोग्यापाल	२१	पाथी	१७
चौरिपट्ट	३	पाथीसुरुवाल	६
लालवालिस	१	सनैरंजा	१
छाला	२९	जमोट	६
घोडालाई वुकाउन्या नंस्नुपाथी	६	नंस्नुकोलीपट	१
दोचाजोर	६	चिमटा	२
भोग्या टोपी	४	हंसिया	१७
चाड्या	२१	फाली	८
कोदालो	२६	मैद्या	२
चुच्या	२	केई	१
सुर्पि	४	करौती	९
वसिला	१	सुनका मोलम्वा लागपाको चिवाहाल	१
घ्यूकापेका ७ भयाको थैला	१	उन्ना केराउ सिस्नाको थैला	१०
सानुकुलागरि सानुका थैला	६४	पाजी थैला	४१
सानातुलागरि तुनका थैला	२	घोडा	८
नोरिका थैला	४	[illegible]	१९

ख्याकर्लिं आड्मा लडाञीऊदा मो ख्याकालरुवार काठीयाका

असामी	बंदुकले हानी मन्याको	तरवार खुकुरि संगीनले मान्याका	जखमि घाइ त्यापछि मन्याका	जम्मा
श्रीवर्दवानी पल्टन्ले	६२	३५	६	१०३
श्रीकालीवक्सले	८८	७०	७	१६५
श्रीसबुजले	१२१	४७	८	१७६
श्रीसेरले	४१	१४	५	६०
श्रीकालीप्रसादले	५	१	२	८
श्रीरामदलू काश्यलासीले	x	१०	२	१२
श्रीरणसिंदलले	१	२	२	५
	३१८	१७९	३२	५२९

१२ साल जेष्ट शुदी १५ रोज ५ मा ख्याकर्लिं आड्मा लडाञीऊदा मन्याकार घाई त्या भयाका जमाजवान् —— ३२

लडाञीकारण भुमीमा मुक्र भयाका जमाजवान् —— ५

सेर पल्टन्को ३ पट्टी को हवल्दार दल जित साही पाल्पा खसौली —— १

नि धार मागोली लागी मुक्र भयाको —— २

काली प्रसाद को

१ पट्टी सिपाही कालुयत्री दोलखा संधी मागोली लागी मुक्र भयाको —— १

३ पट्टीको सिपाही कर विरकार्कि गोडे मुदु मागोली लागी मुक्र भयाको —— १

१८२

५पट्टीको सिपाही चन्द्रविरकार्कि पसायेला नि घार मा गोली लागी
सुक्क भयाका — १

लेटर बाटगोलंदाजमा भनीभै आयाको बेक्कुल्या बक्स्याद माइ सुपीया
सिदिया सुक्क भयाको — १

घाइत्या भयाका जवान — २२
कालिवक्स पल्टनुको — २
लेफटेनु देवि सिं थाक्कुर सुसि कोट दाहि न्यातिरकाडुदर्दैपी माथी
बाट गोली लागी कर्हेरा भाचिकं छापरिजाद्या गोलि छि क्याको — १
१पट्टीका हवल्दार भागिरथ गुरुं सिरं चोक दाहिना पिरौडामा
गोली लागी छेद्याकोर बाउगाडामा गोलीले जोन्याको — १
२पट्टी वलविर गुरुं लमजुं छुडामा गोली लागी छुनिंदा गोलीर
ह्या नरह्याको थाहा भयेन — १
३पट्टीको — ३
बुद्धिवल गुरुं मनकामना छुडामा गोली लागी छुनींदा गोली
रह्यानरह्याको थाहा भयेन — १
सिपाही मान सिं गुरुं कास्की बाउका छ बाट गोली लागी
लिंगका जरा कनि छेडी दाहीन्या चाकमा रै अड्याको गो
ली छि क्याको — १
सिपाही वाका गुरुंका स्की नान चोक बाउ हात माका बुढी औं
लाका सुनी हनके लामा हाड नछोइ छे ड्याको — १

५पट्टीको — २
पिउर दलकेसर गुरुं बैढुं तिघ्रामा गोली लागी छेडीगो

लीयस्याको ——— १
सिपाही सुकवर गुरुङ लमजुङ दाहीन्या गालाबाट गोली लागी
कलनशामा रहँदा फिक्याको ——— १

८ पट्टीको सिपाही नरविर गुरुङ तन्हौं पिंडौला मा नलि हाड् नछोई
गोली लागी पिंडौलामा रहँदा फिक्याको ——— १

वर्दवानीको हवल्दार रामु काठमाडौ माहाभरत् दाहीन्या हातका औं
लामा गोली लोओं न्याको ——— १
सवुज पल्टन्‌को ——— २
मेजर कपतान् इन्द्रसिंअत लाई वोकन्या जिम्याल् केटा भक्तासिं
लाई चाकमा गोली लागी । भेत्रर ह्याको ——— १
५ पट्टीको कप्टेन् ज्मादार सुरविर मार्फी पाल्पा नारिमा गो
ली लागी रहँदा फिक्याको ——— १

सेर पल्टन्‌को ——— ८
१ कम्पनी ज्मादार दलवाहाडुर थापा पलाँचोक निधारमा गोली लागी
गोली छुआ श्रुप्रामा अडीयाका घेरैकाटनपर्दा अफ्रिकन नस
क्याको ——— १
२ पट्टीको सिपाही ——— २
पिउट ओकलअडका तन्हौं गोली नारिमा लागी छिचल्याको ——— १
जागेश्वर जैसी कास्की नली हाड न छोई पिंडौलामा लागी फि
क्याको ——— १

३ पट्टीको सिपाही ——— ३

अमल्दार खड्गसिं थापा पाल्पा गोली गा ठाम नि गोली लागी नझालेको गोली फिकन नहुदा पकाइ फिकन्या — १

हवल्दार रमानन्द पाडे गोली भिकेकि बाउ चिउ द्रावाट वगाला फुकाली छुध्या को कुनाले फलाना ठाउमा गोली छ भंन्या पत्ता न लागयाको — १

सिपाही भीदु बुढा थोकी फुलर्थे गोली नि ग्रामा लागी गोली बस्याको — १

४ पट्टी कप्रेल् ज्मादार रघुविर कुवर राणाजी कटौन्या देव न्या दुर देखी १ अंगुल् गोली लागी नछेडी गोली फिकन नभैप काई फिकन्या — १

८ पट्टी सिपाही दिर्घ सिं द्वुरा लमजुं पाखुरामा गोली लागी हाड्न भेटाई छिचली गयाको — १

— २

काली प्रसाद पल्टन्‌का

५ पट्टी सिपाही दुर्वान् गुरुं कास्की नि ग्रामा गोली लागी हाड्मा गोली छेडी बस्याको — १

८ पट्टी सिपाही तिलोचन पुरि सिरखारी संधी गलामा गोली लागी गोली बस्याको — १

सुनागुम्वा वाट कुच भै ख्याकलिं अडावाट १ पाउव्र को चौर माडेरा गरि वस्याका मगाम्या भो लिख्याकलिं अडाका फौजलाई चकाइ गरि विस्तार लेषी चह्राइ म ठाउन्याका म गर्हैला शुभम्

प्र आषाढ वदी १ रोज २ मा

नलेवयन·श्रीप्राइम् मिनिस्टर वाट मेजरकप्तान् हरिहरसिंह थापा नकेले श्री·गम्बा को
छ्योरगुम्बा·अव्वल् गन्याको विस्तार लेफ्टनेन्ट कोकामगर्न्या ग्यारन्ज्याव छ्या तेन् ज्याप
छिं स्तेन् जना७ पक्रियाका हुनु भंन्या विस्तार लेअन्याकाम वछीयाग न्या छौ·छ्योर गुम्बा
अव्वल गरि वनपस्माका लामा रैयन् हरूलाई ओजन पठाई आफ्नाघरमा आई वस्न छ
न् भनिले ख्याकाकुरालाई वनपस्माका रैयेन प्रजा हरूलाई ओज नला सगरि वन्दोवस्त ग
रि·रा खन्याकाम वडनवछीयागन्याछौ·लेफ्टनेन्टको काजकामगर्न्या ग्यारन्ज्याव छ्या तेन्·
ज्यापछिं स्तेन जना७ पक्रि यास थ्ये फलाक का प्रजाठहर्दा·जना२लाई निहुँरूकानज
वीजले छोडीदिन्याकाम वेसगन्याछौ·आफ्नो क्रीयाकाजना ५का कुरालाई वाढमानउम
कन्यागरि·सगसर·आहाप ठाइदिन्याकामगर·फलाकसापनी मिस्टरगोचीलाई डाक्रीपग
रिदि·वाटोसाघुवनाउन लाउन्या·कामवछीयाग न्याछौ·छ्योर·गुम्बाको सलामी·का कुरा
लाई·केरूं कुतीमा सलामी·उठ्याकोछैन·ताहापनी हाल·सलामी उठाउन्याकाम नगरणा
जीमा·अड्याको फौज लाई हाँनगया·वछीयाहून्याछ·मर्जिवक्स्या सुव्वन्तगया का इस्त
नलाई हानी·आइपमाड वनाई वस्याई भनी·लेख्या काकुरालाई छ्योरगुम्बासरगयो·वछी
यै भयो·पल्टन् लाइ छ्योरगुम्बा देखी·नव छाउनु·नेह्लेरूले पनी·नव छनु·आफ्ना फौज
लाई·चाहिन्यार सदगेइरूख्या ड्पयाड वलियोगरि·आफ्ना होसियार सीग रहन्याकाम
गर्नु·पछि जौनमाफिक लेखी आईला·सो वमोजिम गरौला·चाहिन्या अफिसर पल्टन्
लाई·फुगा किन्नामाराखी·वन्दोवस्तसिलाई·अड्डाइ सिकाई·प्रथम आषाडवदी ४रोज
२का दिन·६घडी·वांकिमा·श्री प्राइम मिनिस्टर दाजेस्यू पनी·आहानेपालदर्वार·माआ
इपुगनु भयो·ओ १२साल वैसाख मैन्हाका·२४दिन जादा·लडाञीनगरि·सल तनैस्तिग
नाक्लाखारको·नसध्वहगरि·सरभयाका·सुसिनाखाकोवढाडूगर्सुं भंन्या·वेहोरा·
श्री भाई मेजर·जनरल·कृष्णधोज कुवर राणाजी·वाट लेखी·आउदार कुनिकाइला
काको·सुना गुम्बादेखी दक्षिण·३००कदम·ख्याकलि भंन्याजगा·मा ठुलो भारि लडा·

१८६

श्री भयो दुस्मनका सिपाही २०।३२ जना म्यानिसलाई पक्रि भार्द हजार फौजमा ५००ला हुक मल गरि आफ्नु फौज बचाई वैदुकमाल असवाव छैरे हा नलागेमा जेष्ठ शुदी १५ रोज ५ का दिन ख्याक लिं भैन्या जगा दखल भयो सुसिनामाको वक्स इगयो भैन्या देहोरा श्री भाई जनरल धीर सम्सेर जङ्ग कुवर राणाजीबाट लेषी आउदा नाकलासार कोट र ख्याक लिं भैन्याजगा दखल भयाका सुसिनामाको आहापनी सुसिनामाको वकाई भयो आहापनी १ पट्टीको १ सलक सुसिनामा कोवक्साइ गर्न्याकामगर शुभम्

प्र. येवदी २ रोज १ मा

सो हीवखत श्री मिनिस्टर जनरलका हजुरमा श्री जनरल जगत्सम्सेर जङ्ग कुवर राणाजी बाट लेषी चह्राई पठायाको फलाकको वाटो जान्या मेजर कपतान हरिहरसिंह थापा कपतान बलबहादुर पाडे लेफटेन अम्वर बहादुर भडारी ले लेख्याको ढोर गुम्बा सरभयाको लडाञीको खवरको अर्जि सलाई लेख्याको रहेछ र सो अर्जि वो जिनिस श्री माईस्मिनिस्टर दाज्यै ज्यूका हजुरमा चह्राइ पठायाको छ वाहावाट विस्तार जाहेर होला सुकासकु गाग छि शुभम्

प्रयेवदी ३ रोज १ मा

सौवखत श्री प्राइम मिनिस्टरका हजुरमा मेजर जनरल कृष्ण धोज कुवर राणाजी बाट लेषी चह्राइ पठायाको अब हिउ पगली सक्यो हो फौज सेन्न लगी भोटको मुलुकना कलासार सरराख्या हो नराख्याको भया पनी सरसा रि वैदोबस्त गर्न्या र आफ्नु फौजलाई दुस्मनको थापलो पर्न्या ठाउं पैल्याइ मानी कि ध्वा भिन्न पर्न्या गरि कि ध्वावनाई रसद खजाना राखी नोकसानह टाहरवा कोन्या जो पारि राख्याका मगर लडन आउन्या कुलगर्न्या कोज्यू नरा खनु सरगर्न्याका मुलुक कासा निस्र केहान हतिमार जीसी खजाना सबै जफत गरि लीनु नलडन्या भैं तिको धन माल येकमैसा पनी नलुटनु

१०५

जैजम् लेसंकुगानरफ पाउलापातु भयो अब उप्रान्त मेलर फकोयै अबर ले घतुपर्दा
हुया नाउमा लेखनु भैन्यावि होरा श्री मिनिष्टर जनरल दाज्यै ज्यूबाट मलाई लेखी
आउदा त्याहाकोजो भयाको विस्तार आइ किछ्याको नक्सा स्मेत श्री मिनिष्टर दाज्यै ज्यू
का हजुरमा चढाई पठायाकोहो उस्तन क्तामापनी यो ग्रेरीका न भयी याको इनालेन
क्तालेअन्याले यो तरी लेखेनछु यो चाहि न्यान क्ताले जाहेर होला औ कोट लहरको राजा
कामानिस को कुरो काजी कनक सिंह हरुले आहाले श्री पठायार उनाबाट आयाकाइ
जना मानिसलाई जनही ५।५ रुपैयाय अचर्दीको स्मेत फिराई विदा गरादेउ भनीले
श्री पठाआं भनी लेखी बक्साका कुरालाई कोट् लहरका राजाका मानिस धीलमठी
आया भंन्या अबर आउनी मात्र तिन्कोकुरो नेपाल श्री प्राइम मिनिष्टर दाज्यै ज्यूका ह
जुरमा बिन्तिचढाई पठायाको छ तिनीहरुलाई साज सवेरको खर्च मसलै द्वाट दि
नु भनी कामदारहरुलाई लेखी पठायाको थियो तिनलाई विदा गर्दा जनही ५।५ रु
पैया काजी बाट दिन्याका मगन्या केरु ननु पत्र आई पुग्नी मात्र जनही ५।५ रुपैया दि
नु भनी कामदारहरुलाई लेखी पठाउन्याका मगन्या ठानाका ढेवाहरुले याको भन्या
का जगामा फौज ज्मा गर्नलायाको थियो गोर्खाको फौज आयो भंन्या अबर सुनी ताहा
बाट उठी गार्नुकठानामा बसी रहेछु गार्नुक ठानामा २ ढेवा इजरहरु छन् ढेवापि
छे १००।१०० जवान् मानिस साथ मा रहदार ह्याछन् ती २ ढेवा माथी फेरि १ अर्को
मालिक १५० जवान् मानिस साथ माली पोर देखी तेसै ठाउमा आई बस्याको छ भं
न्या अबर आयार कती फौज ज्मा भयाको रहेछ भनी बुझन मानिस पठाइरा
ख्याको छु जो अबर आउला बिन्ति चढाइ पठाउन्या काम गरौला सुकाममाकला आरशुभ्म्

प्र अेवुदी श्रोज १मा

सोही बखत श्री मिनिष्टर जनरल का हजुरमा मेजर कपतान् हरिहर सिंब थापाबाटले

क्रमशः

ABOUT THE AUTHORS

Sukra Sagar Shrestha	-	Archaeologist Kirtipur, Kathmandu
Tarananda Mishra	-	Archaelogist Gairidhara, Kathmandu
Ram Bahadur Kunwar	-	Excavation Officer DOA